

דברים

דפים למעין ולמורה

10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

כותבי החוברת -
צוות מרכז ההדרכה בתנ"ך :
יואב ברזלי
עמרם ינאי
דוד נתיב
יהושע רייס

ביצוע גרפי : יהושע רייס

אלון שבות תשס"ג 2003

כל הזכויות שמורות
הוצאת תבונות
מכללת יעקב הרצוג להכשרת מורים
ליד ישיבת הר עציון
אלון שבות 90433
טל. 02-9931451
פקס. 02-9932796
דוא"ל : herzog@macam.ac.il
מסת"ב 965-7086-18-3 ISBN

אל המורה ואל הלומד

בהודיה לה' שזיכנו, אנו מגישים למורים וללומדי התנ"ך את החוברת האחרונה על חומשי התורה.

ספר דברים מכיל את דברי משה לישראל לפני מותו, מר"ח שבט ועד ז' באדר. דפים רבים בחוברת מתייחסים למבנה ולתוכן של הנאומים השונים של משה רבנו, שמרכיבים את רוב רובו של הספר.

מתוך היכרות עם ציבור המורים בבתי הספר חשנו שיש מקום להוסיף על העיסוק בפסוקי התורה גם מבט כולל על הנאומים ועל הנושאים הכלולים בהם, מבט שלא בא לפרש את הפסוק הבודד, אלא מתבונן במכלול וברצף. המעיין בחוברת ימצא התייחסות לנושאים המרכזיים בכל נאום, המקיפים יותר מפרק אחד. אין החוברת מהווה חלופה ללימוד יסודי של כל החומש ומפרשיו, על דרך הפשט והמדרש, ומי שיחשוב כך - יחטיא את כוונתנו.

כפי שעשינו בחוברות הקודמות (יחידת הבקיאות, דפי מלכים, בראשית - שמות, ויקרא, במדבר) ניסינו גם הפעם להגיש את דברנו ללומד, למעיין ובעיקר למורה המלמד בכיתה באופן בהיר ותמציתי, תוך שימוש באמצעים גרפיים, בטבלאות ובתרשימים, המושכים את לבו של הלומד, מקילים על ההבנה ועל הזיכרון, ויכולים לסייע במלאכת ההוראה.

בהעתיקנו פסוקים מן המקרא - שמרנו על הכתיב על פי המסורה.
ציון הפרקים מופיע עם גרש או גרשיים (ג', י"ח וכד'), ואילו ציון הפסוקים - ללא תוספת (ג, יח וכד').

ברצוננו להודות לחברנו יהושע רייס על העיצוב הגרפי של הדפים, ועל המאמצים שהשקיע על מנת לשוות לחוברת את צורתה הנאה.

תודה מראש לכל מי שימצא לנכון לשלוח לנו תגובות, הערות והארות.

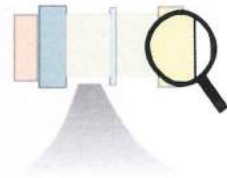
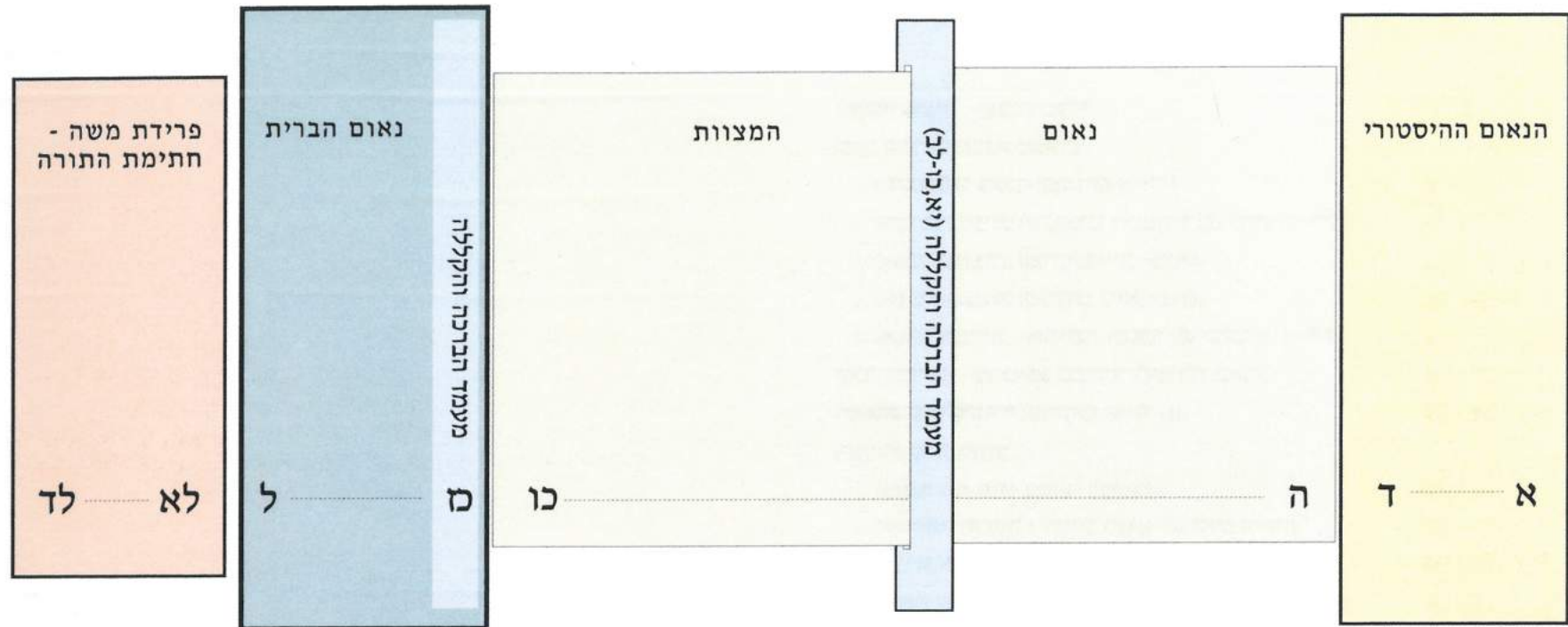
בברכת התורה
צוות מרכז ההדרכה בתנ"ך

אלון שבות, סיון תשס"ג

תוכן העניינים

7 - 6	נאומו משה - מבנה כללי
	ספר דברים מבנה מפורט
8	◦ התבוננות בעבר (פרקים א'-ד')
9	◦ הקדמה רעיונית לנאום המצוות (פרקים ה'-י"א)
11	◦ נאום המצוות (פרקים י"ב - כ"א)
13 - 12	◦ נאום המצוות (פרקים כ"א - כ"ו)
15	◦ נאומו הברית וחתימת הספר (פרקים כ"ז - ל"ד)
17 - 16	ספר דברים - מהמסע במדבר לישיבה בארץ
19 - 18	הנאום ההיסטורי (פרקים א'-ד' מ)
	הברית בהר חורב
21 - 20	◦ מעמד הר סיני בספר דברים
23 - 22	◦ התיאור הכפול - דמיון ושוני (פרקים ד'-ה')
25 - 24	◦ עשרת הדיברות בנאום משה רבנו
27 - 26	ההקדמה הרעיונית לנאום המצוות (פרקים ה'-י"א)
29 - 28	נאום המצוות - מבט כללי (י"ב - כ"ו)
31 - 30	◦ המקום אשר יבחר ה'
33 - 32	◦ המאבק בעבודה זרה
35 - 34	◦ מוסדות השלטון בישראל (פרקים ט"ז - יח - י"ח)
37 - 36	◦ ערכים ומוסר בדיני מלחמה (פרקים כ' - כ"א)
39 - 38	◦ מצוות חברתיות וכלכליות
43 - 40	◦ הלכות נישואים ומשפחה
45 - 44	נאומו הברית - מבנה ומשמעות (פרקים כ"ז - ל')
47 - 46	פרקי הסיום - פְּרָדָה והסתלקות (פרקים ל"א - ל"ד)

נאומי משה - מבנה כללי

במהלך החוברת הבאנו תרשים זה בתוספת סימן "זכוכית מגדלת" כדי לציין את המיקום של הדפים בתוך המבנה הכולל.

נאום המצוות

כל הדפים בחוברת, ששייכים לנאום המצוות (י"ב - כ"ו) מסומנים על ידי התרשים הבא, שלקוח מתוך התרשים הכולל.

ספר דברים מיוחד בכך שהוא מכיל נאומים לכל אורכו. את גבולות הנאומים ניתן לקבוע באמצעות המעברים מגוף שלישי (דברי התורה) לגוף ראשון (דברי משה). מעברים אלה מסייעים להגדיר, היכן מתחיל כל נאום והיכן הוא מסתיים. בתרשים מוצגים החלקים העיקריים של הספר, ובדברינו נתייחס לתכנים הכלליים של הנאומים ולמאפיינים שלהם (בהמשך החוברת יופיעו דפים מפורטים על כל נאום).

א. הנאום ההיסטורי (פרקים א'-ד')

לאחר פתיחה בת חמישה פסוקים שעוסקים בתיאורי זמן ומקום, מתחיל משה לתאר חלקים מן המסע לארץ ישראל: מהחניה ליד הר סיני עד מסעות השנה הארבעים, תוך שהוא מזכיר אירועים שונים מן העבר הרחוק והקרוב, בחלקם נהגו ישראל שלא כהוגן, ובחלקם צייתו לדבר ה'. נראה, שהנאום נועד לחזק את המחויבות לקיום המצוות, ובכך הוא מהווה הקדמה לנאום המרכזי - נאום המצוות.

הנאום מתחלק באמצעות המעבר בין המדברים:

1. א' א-ה (דברי התורה): **הקדמה** - "אלה הדברים אשר דבר משה" (נסתר);
2. א' ו - ד' מ (דברי משה): **הנאום ההיסטורי** - "ה' אלהינו דבר אלינו" (מדבר);
3. ד' מא-מג (דברי התורה): **הבדלת ערי מקלט** - "אז יבדיל משה" (נסתר);
- ד' מד-מט: **סיכום הנאום** - "וזאת התורה אשר שם משה" (ייתכן שהפסוקים הם גם מבוא לנאום הבא, והם נועדו לחזק את הקשר בין שני הנאומים).

ב. נאום המצוות (פרקים ה'-כ"ו)

נאום זה מכונה נאום המצוות, כמפורש בפתיחתו: "שמע ישראל את החקים ואת המשפטים, אשר אנכי דבר באזניכם היום, ולמדתם אתם ושמרתם לעשתם" (ה' א). נאום זה הוא הארוך בנאומים שבספר, והוא ממוקם במרכזו (עד סוף פרק כ"ו אין הפסקה בנאום, ועיין להלן עמודים 28-29). עובדות אלו מחזקות את פירוש הרמב"ן למילים 'אלה הדברים':

"אמר אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל - על המצוות

אשר יזכיר בכל הספר, מתחילת עשרת הדיברות בפרשת ואתחנן".

הנאום מתחלק לשני חלקים על ידי הציווי לקיים את מעמד הברכה והקללה, (י"א כו). החלק הראשון (ה'-י"א) עוסק במחויבות הכללית לשמירת המצוות, והוא מהווה הקדמה לחלק השני (י"ב-כ"ו), שעוסק במצוות הנוגעות לחיי המעשה של הכלל והפרט. שני החלקים שונים בסגנונם: בראשון - מצוות מועטות (בעיקר מצוות שבלב, ואיסורי עבודה זרה) ואמירות רעיוניות רבות אודות הקשר המיוחד של ה' לישראל, והמחויבות של ישראל למצוות ה', ומשולבים בו אירועים מן העבר (ועיין להלן עמודים 26-27).

ג. נאומי הברית (פרקים כ"ז-ל')

במהלך נאום הברית מופיעות כמה פתיחות (כ"ז א, ט, יא; כ"ט א). כמו כן בסוף התוכחה (כ"ח סט) מופיע פסוק שחותם, לכאורה, את הברית, למרות שהברית נזכרת גם בהמשך. נראה, שנאום זה משלב בתוכו שתי בריתות: ברית ערבות מואב, שנכרתה על ידי משה בשנה הארבעים, ומעמד הברית על הר גריזים והר עיבל, שעתידיה להיכרת על ידי יהושע לאחר כניסתם לארץ. שילוב הבריתות מדגיש שזוהי ברית אחת, שמחדשת את הברית שנכרתה בסיני. התורה קושרת שלושה מעמדים השייכים למהלך אחד: ברית סיני - ברית ערבות מואב - ברית הר גריזים והר עיבל (ועיין להלן עמודים 44-45).

ד. פרדת משה (פרקים ל"א-ל"ד)

יחידה זו מסיימת את הספר, והיא איננה נאום כשאר חלקי הספר. אמנם גם בה ישנם דיבורים שונים של משה (כגון: שירת האזינו והברכות לשבטים), אולם אלה משולבים בתוך רצף סיפורי, בו מתוארת הפרדה של משה רבנו מישראל. בפרקים אלו נמצאים יותר דיבורים של משה בגוף שלישי (כבחומשים הקודמים) וכן דיבורים ישירים של ה' אל משה (ל"א יד, ל"ב מח). מבחינה זו מהווה יחידה זו סיום גם לספר דברים וגם לתורה כולה (עיין להלן עמודים 46-47).

התבוננות בעבר (פרקים א' - ד')

בדרך לארץ כנען - אירועים מן העבר			
פתיחה	המסע בשנה השנייה		המסע בשנה הארבעים
	המרגלים והמעפילים	העמים שאסור להילחם בהם	
הציווי לנסוע אל ארץ ישראל ולרשת אותה (ו-ח) מינוי השופטים (ט-יח)	הנסיעה מחורב עד קדש ברנע (יט-כא) שלילת המרגלים ודיווחם (כב-כה) תגובת העם לדברי המרגלים ותגובת משה (כו-לג) דברי ה', העונש (לד-מ) המעפילים ועונשם (מא-מו; נ' א')	האיסור להתגרות בבני עשו (נח) האיסור להתגרות בבני עמון ותולדות ארץ מואב ושעיר (ס-יג) סיכום - 'עד תום כל הדור' (יד-טז) האיסור להתגרות בבני מואב ותולדות ארצם וארץ פלשתים (יז-כג)	הציווי להילחם בסיחון, פניית משה לשלום וסירובו (כד-ל) המלחמה בסיחון וכיבוש ארצו (לא-לז) המלחמה בעוג וכיבוש ארצו (א-יא) ההתנחלות בארץ סיחון ועוג (יב-יז) ההסכם עם המתנחלים בעבר הירדן (יח-כ) הציווי ליהושע (כא-כב) בקשת משה מה' לעבור את הירדן ורחייתה (כג-כט)
א		ב	ג
הלקחים	המסע בשנה השנייה		המסע בשנה הארבעים
	המרגלים והמעפילים	העמים שאסור להילחם בהם	
התנאי לחיים בארץ - קיום קפדני של דברי ה' (א-ד) מעלת המצוות וערכן גם בעיני העמים (ה-ח) החשיבות של זכירת מעמד הר סיני ופרטיו (ט-יד) איסור עשיית פסל (טו-כד) העתיד הצפוי לעם: חטא, גלות, גאולה (כה-לא) הקשר המיוחד של ה' עם ישראל מבטיח את העתיד (לב-מ)			ד
סיום	הבדלת ערי המקלט בעבר הירדן (מא-מג) חתימה [מעין הפתיחה] (מד-מט)		

הקדמה רעיונית לנאום המצוות (פרקים ה' - י"א)

פתיחה	האתגרים הרוחניים בכניסה לארץ	סיום
ה	פתיחה - כריזת הברית בחורב (א-ה) עשרת הדיברות (ו-יח) בקשת העם לשמוע את התורה מפי משה (יט-כח) שמירת המצוות - התנאי לירשת הארץ. (ה' כט - ו' א) "שמע ישראל" - קבלת עול מלכות שמים. (ד-ט)	ו
ז	אזהרה מפני שכחת ה' בכניסה אל ארץ 'מוכנה' (י-יב) החובה לעבוד את ה', שנתן את הארץ, ולשמור מצוותיו (יג-ט) תשובה לבנים: יציאת מצרים היא הבסיס לחובת הציות למצוות. (כ-כה) היחס לעמי כנען ולפולחנם (א-ה) בחירת ה' בישראל והשגחתו עליהם מחייבים לשמור את מצוותיו. (ו-יא) השכר על שמירת המצוות. (יב-טז) כנגד הפחד מעמי כנען יש לזכור את יציאת מצרים ולבטוח בסיוע מה'. (יז-כד) איסור לקחת את פסילי הגוים כשלל מלחמה (כה-כו) זכירת התלות בה' בעת ההליכה במדבר תחזק את שמירת המצוות. (א-ו) אזהרה מפני שכחת ה' בעקבות ההצלחה החומרית בארץ (ז-יח) העונש על שכחת ה' (יט-כ) אזהרה מפני המחשבה: "בצדקתי הביאני..." [חממת: רשעת הגוים וזכות אבות] (א-ה) החובה לזכור את חטאי העבר - כדי לזכור שלא בצדקתך! (ז-י) • חטא העגל (ח-כא) • חטאים אחרים במדבר (כב-כד) • תפלת משה אחרי חטא העגל - 'רשעת הגוים' וזכות אבות (כה-כט) • הלחות השניים ואירועים נוספים בעקבות חטא העגל (א-יא)	ז
י"א	גדולת ה' בעולם ונחירתו בישראל לעובדו ולשמור מצוותיו (י' יב - י"א ט) טובה של ארץ ישראל תלוי בברכת שמים (י-יב) "והיה אם שמוע" - ברכת שמים תלויה בקבלת עול מצוות (יג-כא) אם ישמרו ישראל את המצוות - "לא יתיצב איש בפניכם". (כב-כה) "ראה אנכי נתן לפניכם היום ברכה וקללה". (כו-לב) *	י"א

* פסוקים אלה יכולים להוות פתיחה להמשך.
באדום - הסכנות הצפויות עם הכניסה לארץ

נאום המצוות (פרקים י"ב - כ"א)

היבדלות מעבודה זרה ודרכיה	מצוות חברתיות	3 הרגלים	מצוות משפט והנהגה	דיני המלחמה
יב החובה לאבד את המקומות בהם עבדו הגויים לאלוהיהם (א-ד) החובה להביא את הקודשים למקום אשר יבחר ה' (ה-יד, יז-יט, כו-כז) היתר אכילת בשר תאוה בכל מקום ואיסור דם (טו-טז, כ-כח)				
יג אזהרה מפני חיקוי דרכי הפולחן של הגויים (כט-לא, י"ג א) דין הנביא שמסית לעבוד עבודה זרה (ב-ו) דין בן משפחה או חבר שמסית לעבוד עבודה זרה (ז-יב) דין עיר הנידחת (יג-יט) איסור לנהוג אבילות כגויים [גזירה וקורחה] (א-ב) איסורי אכילה מן החי [עם קדוש אתה לה' אלהיך] (ג-כא)	דין מעשר שני - לבעלים, במקום אשר יבחר ה' (כב-כז) מעשר עני (כח-כט) שמיטת כספים (א-ו) חובת ההלוואה לעני (גם לפני שנת השמיטה) (ז-יא) דיני עבד עברי (יב-יח) מצוות הבכור בבעלי חיים (יט-כג)	חג הפסח (א-ח) ספירת העומר וחג השבועות (ט-יב) חג הסוכות (יג-יז)	מינוי שופטים ושוטרים והחובה לשפוט צדק (יח-כ) איסור נסיעת אשרה, הקמת מצבה וזבחת בעל מום (כא-כב, י"ז א) משפט עובדי עבודה זרה (כ-ז) החובה לציית לבית הדין הגדול ודין 'האיש אשר יעשה בזדון' (ח-יג) מינוי מלך ומצוות המלך (יד-כ) 'משפט' הכהנים והלוויים (א-ח) החובה לשמוע לנביא אמת והאיסור לפנות לחלופות של הגויים (ט-כב) ערי מקלט לרוצח בשגגה ודין רוצח במזיד (א-יג) איסור הסגת גבול (יד) דין עדים זוממים (טו-כא)	כ חוקק היוצאים למלחמה ודין המשוחררים ממנה (א-ט) חובת הקריאה לשלום ודין עמי כנען לאחר כיבושם (י-יח) דין כריתת עצים בזמן מצור (יט-כ) דין עגלה ערופה (א-ט) אשת יפת תואר במלחמה (י-יד)
יד				כא

באזורים - דברים שקשורים לעבודה זרה
במחול - דברים שקשורים למקום אשר יבחר ה'

נאום המצוות (פרקים כ"א - כ"ו)

משמעות בסדר המצוות שבפרשה, אך נראה לנו, שהרושם העיקרי והמכוון הוא של אוסף של מצוות מנושאים שונים, המעורבות זו בזו בדרכים שונות ולא עקביות. ייתכן, שבסידור הזה מוסרת התורה מסר, ונביאנו מדבריה של נחמה ליבוביץ ע"ה בדברה על פרשת קדושים (עיונים חדשים בספר ויקרא עמ' 210), וראויים הדברים להיאמר גם על נאום המצוות בספר דברים:

את החלק הזה של נאום המצוות נציג באופן שונה מן האופן שבו הצגנו את החלקים האחרים של הספר. בחלק זה נסתפק בהצגת המצוות המובאות בנאום, ונוותר על הניסיון לתת כותרות כוללות לחלקים השונים של היחידה. הסיבה לשינוי נעוצה בקושי להבין את רצף המצוות, ולנמק את המעבר ממצווה למצווה. אמנם, פרשנים רבים הצביעו על "סמיכות פרשיות" ועל קשרים בעלי

יושם לב לכך, שהפרשה פונה אל ישראל בגילים שונים, במצבים שונים, בהתעסקויות שונות. היא פונה אליך בהיותך כוהן מקריב, בהיותך שופט, שלפניו עומדים בעלי דין, אל הבן אשר הוריו עודם בחיים, אל צעיר שמזדמן על דרכו זקן, אל האיכר בשעת זריעה, בשעת קציר ובציר ואל החנווני השוקל ללקוחותיו. הווי אומר: הגשמתה המלאה של התורה תלויה בקבלתה בכל שדרות העם על רבדיו החברתיים, שבטיו, מקצועותיו, צעיר וזקן; ואין היחיד, ויהיה אף גדול הצדיקים, יכול להגשימה במלואה ביחידות.

- מצוות רבות עוסקות במשפחה ובנישואין (בכחול). חיזוק וביצור הנושא הזה מבטיח את יציבותו וחוסנו של העם כלפי פנים ואף כלפי חוץ.
- מצוות רבות עוסקות בעניינים שקשורים למשפט וממון (באדום). במסגרת המצוות הללו בולטת החובה לנהוג במידת החסד עם הזקוקים לו, ולדאוג לאלו שאין להם. חובות אלה מופיעות במקומות רבים בתורה ובנביאים, כמאפיינות חברה שחיה את חייה על פי דבר ה'.
- קבוצה קטנה יותר של מצוות עוסקות בעמידתו של האדם מול אלוהיו (בסגול). מצוות אלה הופיעו בהרחבה בחומשים הקודמים ובפרשת ראה.
- קבוצה קטנה של מצוות עוסקות בעניינים הקשורים בבעלי חיים (בירוק), שהתביעה המוסרית המופנית אל היחיד ואל החברה כוללת גם אותם.

בעזרת שימוש בצבעים ניסינו להדגיש מצוות בעלות מכנה משותף, אף אם הן כתובות במרחק זו מזו. כמו כן סימנו ברקע כהה יותר את המקומות בהם ניתן למצוא נושא משותף לרצף המצוות. גם כאן קשה לקבוע מסמרות, וברי לנו, שיש מצוות שיכולות להתקשר לכמה נושאים. מעבר לדברים הללו, ניתן להבחין בנושאים מרכזיים בהם עוסקות המצוות בחלק זה, וחלק מן ההדגשות החוזרות של המצוות הללו, קשור למעבר מן החיים במדבר לחיים בארץ ולדגשים המיוחדים של הספר, עליהם נעמוד בדפים הבאים.

איסור ריבית ונשך (כ-כא) החובה לשלם נדרים (כב-כד) אכילת פועל בשדה ובכרם (כה-כו) גירושין, איסור החזרת גרושתו (א-ד) לקח אישה חדשה - לא יצא לצבא (ה) איסור לחבול ריחיים ורכב (ו) דין גונב נפש מאחיו (ז)		כא ירושת הבכור (אהובה ושנואה) (טו-יז) *
החובה להישמר בנגע צרעת (ח) זכירת מעשה מרים (ט) התנהגות עם לווה שנתן משכון (י-יג) תשלום שכר בזמן (יד-טו) איסור להמית אבות על בנים ולהפך (טז) זהירות במשפט גר יתום ואלמנה (יז-יח) מתנות עניים בשדה ובכרם (יט-כב)	כד	כב קבורת התלוי ביומו (כב-כג) השבת אבדה (א-ג) הקמת שור וחמור (ד) איסור כלי גבר על אישה ולהפך (ה) שילוח הקן (ו-ז) מצוות מעקה (ח)
התנהגות עם לווה שנתן משכון (י-יג) תשלום שכר בזמן (יד-טו) איסור להמית אבות על בנים ולהפך (טז) זהירות במשפט גר יתום ואלמנה (יז-יח) מתנות עניים בשדה ובכרם (יט-כב)		כלאי הכרם (ט) כלאי בהמה בחרישה (י) כלאי בגדים (יא) מצוות ציצית (יב)
עונש מלקות בית דין (א-ג) איסור חסימת שור בדישו (ד) מצוות ייבום וחליצה (ה-י) תשלום על בושת (יא-יב) איסור רמייה במידות ובמשקלות (יג-טז) זכירת מעשה עמלק והחובה למחותו (יז-יט)	כה	טוען טענת בתולים (אמת ושקר) (יג-כא) שוכב עם אשת איש (כב) שוכב עם נערה מאורסה (באונס וברצון) (כג-כז) שוכב עם נערה בתולה (כח-כט) איסור אשת אביו (א)
מצוות ביכורים (א-י) ביעור מעשרות (יא-טו) דברי סיכום לנאום המצוות (טז-יט)	כו	פצוע דכה, כרות שופכה וממזר (ב-ג) עמוני ומואבי בקהל ה' (ד-ז) אדומי ומצרי בקהל ה' (ח-ט) טהרת המחנה וניקיונו (י-טו) איסור הסגרת עבד (טז-יז) איסור קדש וקדשה (יח) איסור לתת לה' אתנן זונה ומחיר כלב (יט)

* את דין אשת יפת תואר הצמדנו לדיני המלחמה בסוף פרשת שופטים, אם כי ניתן לראותו קשור גם לרצף הזה (כדברי רש"י).

נאומי הברית וחתירת הספר (פרקים כ"ז - ל"ד)

ברית ערבות מואב			
מעמד הברית בהר גריזים והר עיבל*	דברי הברית	חיזוק לדברי הברית	סיום הברית
ציוי להקים אבנים בהר עיבל ולכתוב עליהן את דברי התורה, לכונן מזבח, להקריב עולות ושלמים ולשמוח לפני ה' (א-ח) פתוחה לברכות ולקללות (ט-י) השבטים שיעמדו לברך ושיעמדו על הקללה (יא-ג) אמירת הארורים על ידי הלויים (יד-כו)	הברכות בשכר שמירת המצוות (א-יד) הקללות על אי שמירת המצוות (טו-מ) חתומה לברית ערבות מואב (מ)	הניסים במצרים, במדבר ובמלחמות - בסיס לשמירת הברית. (א-ח) הברית כוללת את העם לדורותיו. (ט-יז) הברית מחייבת כל יחיד וכל חלק בעם. (טו-כ) מי שיפר את הברית ייענש, ויהיה למשל לעם ולעולם. (כא-כו) האחריות לשמירת הברית: הנסחחות לה' והנגלות לנו. (כח)	בגלל הברית - ישראל ישוב אל ה', וה' ישוב אל ישראל. (א-י) התשובה קרובה ואפשרית. (יא-יד) זרזו לשמור ולקיים את התורה - "ונחרת בחיים". (טו-כ)
ל"ז	ל"ח	ל"ט	ל

* על ההבחנה בין הבריתות ועל השילוב ביניהן נדון בהרחבה בעמ' 44-45

דברי סיום ופרדה - מות משה			
דברי משה באוזני כל ישראל	דברי ה' אל משה ויהושע	ה ש י ר ה	מות משה - סיום התורה
משה עומד למות ויהושע יחליפו. (א-א) אין לפחד מן הגויים. (ד-ו) דברי חיזוק ליהושע לעיני כל העם (ז-ח) כתובת התורה (ט) מצוות הקהל (י-ג)	הפורענות שתבוא על העם בעקבות הפרת הברית (יד-יח) ציוי לכתוב את השירה וללמדה, כדי שתהיה לעד בעתיד (יט-כא) כתובת השירה ודברי חיזוק ליהושע (כב-ג)	ציוי ללויים להקהיל את העם לשמוע את השירה (כח-ל) השירה (א-מג) לימוד השירה לישראל וחיזוקם לשמור את התורה (מד-מו)	ציוי למשה לעלות להר נבו ולמות שם (מח-נב) הברכות לשבטים ולעם (א-כט) מות משה בהר נבו, מות משה וקבורתו והתמנות יהושע (א-ס) חתומת התורה - "ולא קם נביא בישראל עוד כמשה". (י-גב)
ל"א		ל"ב	ל"ג ל"ד

כחול - דברי הברית
אדום - דברים על שמירת הברית והמחויבות לשמירתה
ירוק - מעמד הברכה והקללה

ספר דברים - מהמסע במדבר לישיבה בארץ

1 הסכנה במציאות הטבעית היא שהאדם ייחס את ההצלחה והכישלון לעצמו (י'כחי ועצם ידיו) או לאלילים (כהשקפתם של עובדי עבודה זרה בארץ). צריך להכין את באי הארץ לכך, שגם המציאות הטבעית מתנהלת על פי השגחה אלוקית נסתרת. [פרק ח']

2 ספר דברים מדגיש, שגם תהליכים שנראים טבעיים הינם שגרור מעשי ישראל. [י"א א-כח, כ"ח]

3 החשש מהמלחמות הצפויות בכנען הצריך חיזוק רוחני ומוראלי, וכן מתן מצוות והדרכות על היחס לעמי כנען ודיני צבא ומלחמה. [ב', ג', ז', כ"ב-כ"א]

4 המפגש עם תרבות כנען ואליליה יעמיד במבחן את הערכים הרוחניים של ישראל. על הסכנה שבמפגש למדו ישראל באירועי בעל פעור (במדבר כ"ה). בספר דברים מודגשת הסכנה שבחיבור עם עבודה זרה, שעלול להביא לעונשים כבדים ולגלות. אזהרות רבות בספר מדגישות את הצורך להיבדל מעבודה זרה ומעמי כנען בכלל. [ד' ו-ז', כ"ט, ל"ב]

5 העיסוק המוגבר בחיי חומר (חקלאות, בנייה ומסחר) עלול ליצור משבר רוחני לאחר הניסים היומיומיים במדבר. כדי לצקת מתח רוחני לשגרת החיים בארץ הודגשו מצוות רבות, שמלוות את האדם בחיים המעשיים, מצוות המחייבות כל אחד בהתנהגותו היומיומית: בדאגה לחלשים בחברה, ברגישות לחיי המשפחה וכד'. [פרשת כי תצא]

6 הריחוק מבית ה' ופיזור השבטים ברחבי הארץ עלולים לגרום לפיצול רוחני ולאומי. לכן מודגש הצורך לחזק את הקשר למרכז הרוחני והממלכתי של האומה. העם המפוזר "בשעריך" וזיקתו אל "המקום אשר יבחר ה'" (שני ביטויים אופייניים לספר דברים) חוזרים בהקשרים רבים ושונים, כגון: העלייה לרגל, מצוות הקהל וסמכות בית הדין הגדול. [ט"ז, י"ז ח-כ]

7 המצוות וניסוח הרעיונות בספר מבליטים את המעבר לארץ נושבת: בבניין [יועשית מעקה לגגך] (כ"ב ח), בחקלאות [לא תזרע כרמך כלאים] (כ"ב ט), במינוי מלך ובטיפול בחוליות הכלכליות החלשות בחברה [שהרי במדבר לא בנו בתים, לא עבדו את האדמה, לא בנו מערכות שלטון ולא נוצרו פערים כלכליים-חברתיים]. [פרשת כי תצא]

8 התורה שניתנה מאת ה' בנבואתו המיוחדת של משה נחתמה בערבות מואב, ואין מי שרשאי להוסיף או לגרוע בה. הציווי לשמור את התורה והמצוות, לכתוב את התורה וללומדה עובר כחוט השני לאורך הספר כולו. [ה', כ"ז, ל"א]

9 כניסה לתפקיד ההנהגה לאחר גדול הנביאים ולקראת המציאות המורכבת עם הכניסה לארץ, חייבה לחזק את יהושע ולהכינו לתפקיד החשוב והקשה. במקביל היה צריך להכין גם את העם לחילופי ההנהגה. [א' לח, ג' א, כח, ל"א א-ח, יד-כג, ל"ב מד, ל"ד ט]

נאומי משה בספר דברים הושמעו במקום ובזמן שהיו להם השלכות ישירות על מטרות הספר ועל תכניו.

המקום: ערבות מואב מול אזור יריחו,

התחנה האחרונה של ישראל לפני הכניסה לארץ.

הזמן: סוף השנה הארבעים ליציאת מצרים, מא' בשבט עד ז' באדר.

במקום זה ובשעה זו ניצב עם ישראל בפני שני שינויים כבדי משקל,

אשר לכל אחד מהם השלכות חשובות שדורשות התייחסות והנחיה:

א) הכניסה לארץ עם סיום תקופת המדבר (סעיפים 1-7 להלן);

ב) הפרדה ממושה ערב מותו וכניסת יהושע לתפקידו (סעיפים 8-9 להלן).

גם אם משה היה מכניס את ישראל לארץ כנען, ריבוי השינויים במעבר מהמדבר

לארץ היה מחייב לסכם את תקופת המדבר ולהכין את העם לקראת כניסתו לארץ.

גם אם לא היו ישראל נכנסים לארץ לאחר מות משה, היה ראוי שמשה ישא נאום

לסיכום ארבעים שנות מנהיגותו ולקראת חילופי ההנהגה.

בתרשים מוצגים השינויים הצפויים בכניסה לארץ, השלכותיהם וההכנות לקראתם.

1 במדבר כ"ב א, ל"ו יג, דברים א' ה', ל"ב מט, ל"ד א.

2 דברים א' ג. ישראל חצו את הירדן ב' בניסן (יהושע ד' יט) לאחר שלושה ימי התארגנות (יהושע א' יא), ולאחר תום שלושים ימי אבל על מות משה (דברים ל"ד ח, יהושע א' א-ב, קידושין לח).

3 בספר דברים מופיעות למעלה ממאה מצוות וכשבעים מהן חדשות. המכנה המשותף של רבות מהן הוא הצורך לצוות עליהן (או להדגיש פרטים באלה שאינן חדשות) בשעת המעבר מן המדבר אל הארץ הנושבת.

4 לדברי הסיכום הייתה חשיבות מיוחדת לדור שהאזין להם, שרובו נולד במדבר. משה, שהיה עד לכל האירועים החשובים, סיכם עבורם ועבור הדורות הבאים עניינים מרכזיים ששירתו את מטרות נאומיו.

5 ההדרכות והמצוות השונות אינן מוגבלות לדור הנכנסים לארץ, אלא נאמרו גם לדורות, אך השינוי החד והמידי בכניסה לארץ חייב התייחסות דווקא בשלב זה.

ב א ר ץ

מציאות טבעית

שכר ועונש לאחר זמן
(בצורת, ניצחון צבאי)

מלחמות רבות
שיוכרעו בעזרת פעילות צבאית-אנושית

חיים בסביבה מפותחת חומרית
ומושחתת מוסרית

חיי שגרה וקיום חיים חומריים

פיזור השבטים ברחבי הארץ

חיים ביישובי קבע מסודרים

נבואת יהושע

הנהגת יהושע

ב מ ד ב ר

ניסים גלויים
(מן, שלו, עמוד עץ ועמוד אש)

שכר ועונש מיד
(קורח, מתאוננים, בני אהרן)

מלחמות מועטות
שהוכרעו בדרך ניסית
(מצרים, עמלק)

"עם לבדד ישכן"

מתח רוחני - לאומי

ריכוז השבטים
סביב המשכן

חיים במחנה נייד

נבואת משה

הנהגת משה

1

2

3

4

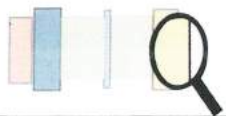
5

6

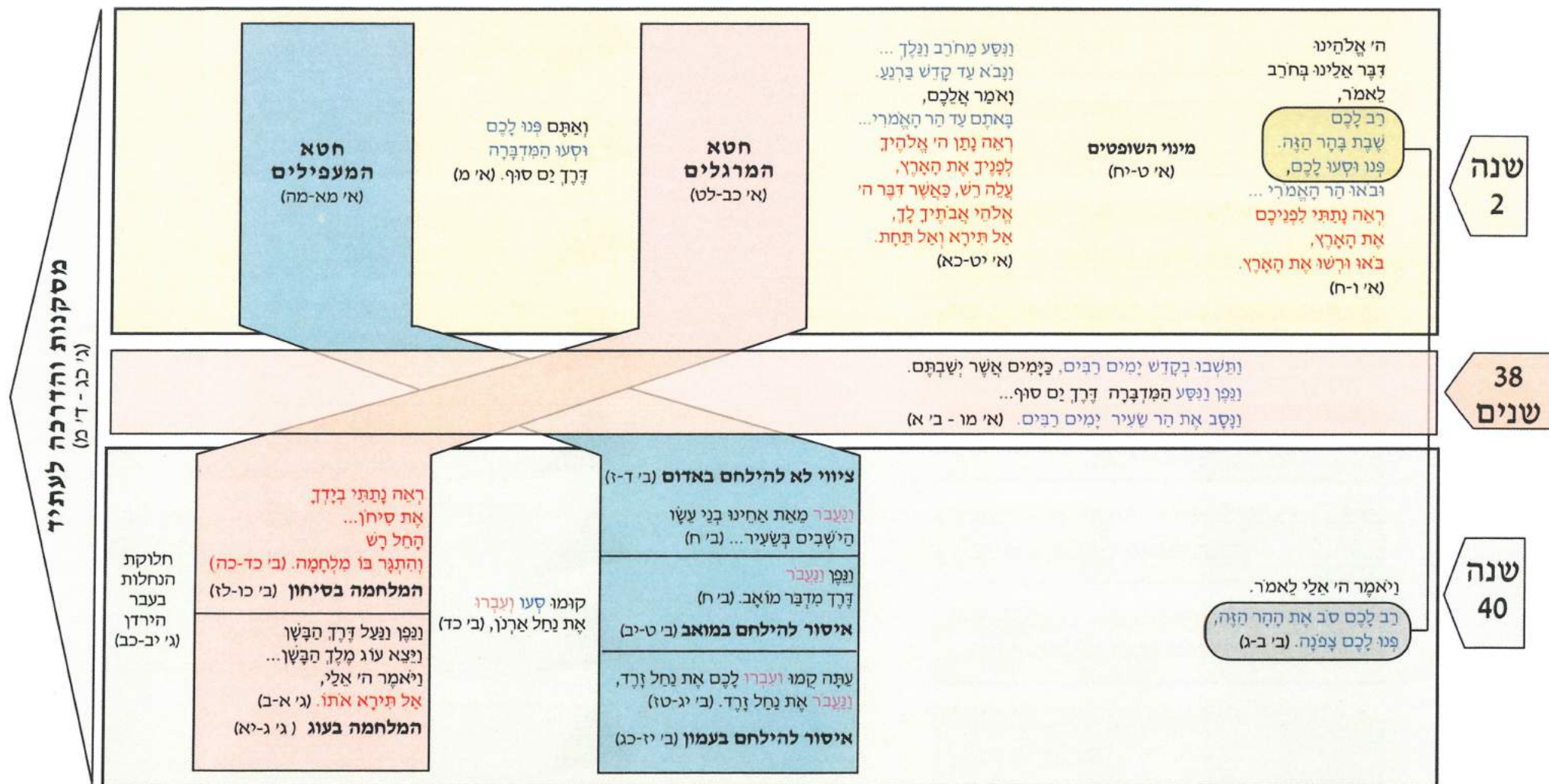
7

8

9

הנאום ההיסטורי (פרקים א' - ד' מ')

את הנאום הראשון בספר דברים מקובל לכנות בשם הנאום ההיסטורי. ברור שאין מגמתו סקירה היסטורית בלבד, שהרי בסקירה זו חסרים אירועים רבים שקרו במדבר, וחלקם מופיעים בחלקים אחרים של הספר. מגמת הסקירה היא המסקנות והלקחים הנובעים ממנה, והתרשים בא להציע דרך להבנת המסקנות והלקחים הללו.

הנימוק החוזר בשלושת המקרים: ה' הועיד את הארצות ההן לעמים אחרים, ועל כן אסור לישראל להתגרות בהם, או לקבל מהם משהו ללא תמורה. כל זה בא לחזק את המסר, שירות הארץ נעשית בדבר ה', ושמירת מצוותיו מבטיחה את ירושת הארץ.

- את דברי הלקח והמסקנות מן הנאום ההיסטורי פתח משה באזכור העובדה, שאין הוא עתיד להיכנס לארץ (ג' כג-כט). הוא הזכיר זאת כדי להסביר לעם, מדוע הוא עומד לשאת בפניהם דברי הדרכה ארוכים ומפורטים בערבות מואב. מעבר לעניין זה, העובדה שמשה רבנו לא ייכנס לארץ מחזקת את המסר, שגם אדם גדול כמשה, כשהמרה את פי ה' - נענש ללא ויתור ומחילה, מסר שמשתלב במגמה הכללית של הנאום, עליה הצבענו בדברינו.

פרשת מינוי השופטים נראית חריגה ברצף הנאום. האבן עזרא (הפירוש הארוך, שמות י"ח א) מסביר, שעניין השופטים הוא מאמר מוסגר, שמתקשר לפרשתנו דרך ציון העובדה, ש"ה' אלהיכם הרבה אתכם". לדבריו, משה מזכיר לישראל, שההבטחה האחת שניתנה לאבות אודות ריבוי הזרע קוימה, ועתה עומדת להתקיים הבטחת הארץ, אלא שמעשיהם גרמו למהלך להיעצר. תוצאה נוספת של ריבוי הזרע הייתה הצורך למנות שופטים: "ועתה להזכיר זה להם, כי ה' אמר ליעקב, הנני מפרך והרבותיך ונתתיך לקהל עמים, ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחר (בראשית מ"ח ד). והנה הסעם, כאשר ירבה זרעך אתן לו את הארץ, על כן אמר ה' אלהיכם הרבה אתכם, והגיע זמן שתירשו את הארץ. ובעבור שאתם רבים, לא יכולתי לבדי שאת אתכם, והוצרכתי לתת עליכם שרי אלפים ושרי מאות". כמובן, רצונו של משה לגלוש אל המאמר המוסגר והאריכות בה מובאים הדברים, נובע מן החשיבות של התכנים אודות הצדק והמשפט, ומן המעמד המרכזי שלהם בביסוס עתידו של עם ישראל בארץ.

- זכירת מעמד הר סיני כתריס מפני סטייה מן הדרך הנכונה, בגלל מה שראו בו ובגלל מה שלא ראו (ט-כ).
- סקירת הצפוי לעם בעתיד, לאחר שמשה שוב לא יהיה עם העם: השבר ותיקונו לעתיד לבוא, תיקון שיבוא מכוחה של הברית שנכרתה בסיני (ד' כה-מ).

הפרדה הצפויה ממשה רבנו והצורך של העם לקחת על שכמו את האחריות לגורלו מסבירים חלק מן הדגשים המיוחדים, שהודגשו בסקירה ההיסטורית, כשאירועים שונים שזכרו במקומות אחרים בתורה, מקבלים כאן גוון שונה והתייחסות שונה. נעמוד על כמה מהם:

- בפרשת מינוי השופטים הושמטה עצתו של יתרו, שהרי אין זה מענייננו כאן להיזכר ביוזמה זו של חותן משה. כאן מודגש הקושי לנהל את העם ללא מערכת משפט והנהגה מסודרת. ואם בתקופת המדבר התקשה משה לשאת לבדו את כל המשא, בוודאי שאי אפשר יהיה לנהל את העם לאחר הכניסה לארץ ישראל ללא מערכת הירארכית, שמאצילה סמכויות על אנשי המשפט שבכל אתר ואתר. בפרשה זו ישנה הרחבה גדולה בציוויים לדיינים ולשופטים, מה שמבהיר, שעשיית הצדק והמשפט הם הערובה לקיום מתמשך בארץ. בעתיד ינסו נביאים שונים להנחיל את הלקח הזה לעם, ודברי משה רבנו הם תשתית לדבריהם.
- בפרשת המרגלים לא נזכר הציווי של ה' לשלוח את המרגלים, ומודגש חלקו של העם ביוזמה בעייתית זו. גם בתיאור הכישלון מובלט חטאו של העם, ומוצנע חטאם של המרגלים עצמם ועונשם (ראה: א' כה-כז). כל זאת בגלל רצונו של משה לחזק בעם את המחויבות לשמירת התורה ואת האחריות הבלעדית של העם לגורלו ולעתידו.
- בתיאור המסע של השנה הארבעים מודגש האיסור להילחם באדם, מואב ועמון והביצוע המושלם של הציווי על ידי העם [לא מופיעים השליחים ששלח משה למלך אדום ולא התגובה של המלך לשליחות, המפורטים בספר במדבר (כ' יד-כא), ולא מפורש חטאם של בני עמון ומואב, המפורט בפרשת כי תצא (דברים כ"ג ה-ו)].

בתרשים כתבנו את האירועים שנוכחים בדברי משה רבנו, תוך הקבלת האירועים שאירעו בשנה השנייה (פרק א') לאלו שאירעו בשנה הארבעים (פרקים ב'-ג'). להקבלה הקשורה בתוכן הוספנו בצבע גם כמה עניינים לשוניים, שמחזקים את המסקנה לגבי מבנה הנאום ומגמתו, ומוסיפים נקודות להשוואה גם בין האירועים השונים של השנה השנייה.

על פי המבנה המוצע, משה רבנו משווה בדבריו את האירועים שקרו בשנה השנייה לאלו של השנה הארבעים, בכל מה שקשור להתקדמות אל היעד, אל ארץ ישראל. ההתקדמות הזאת נעצרה לאחר חטא המרגלים וחטא המעפילים, אך היא נמשכה בהצלחה בהזדמנות השנייה, שניתנה לעם בשנה הארבעים. הדור השני תיקן את חטאי הדור הראשון, ועל כן הצליח:

- בני הדור הראשון לא עלו להילחם, כאשר ה' ציווה לעלות ולהילחם ('עלה רש' - 'ולא אביטם לעלות'), ובני הדור השני עלו, כאשר נצטוו לעלות ולהילחם, אף שהמלחמה הייתה מול מלכים חזקים ביותר: סיחון ועוג (ראה: יהושע ב' י).
- בני הדור הראשון (המעפילים) ניסו לעלות כאשר נצטוו לא לעלות ('לא תעלו' - 'ותעלו ההרה'), ובני הדור השני סובבו את הארצות בהן ישבו עמים, שלגבם נצטוו לא להילחם, אף שעמים אלה לא היו חזקים במיוחד (ראה את הפחד שנפל על בלק מלך מואב).
- בשני המקרים בני הדור השני הצליחו, ובני הדור הראשון נכשלו, ונענשו בחומרה. והמסקנה: הדרך להצלחה עוברת דרך ציות מלא לדבר ה', וכל ניסיון ללכת בדרך אחרת גורר אחריו עונש וסבל.

בפרק ד' מפורטות המסקנות מן הנאום ההיסטורי, ונוספו עליהן מספר נקודות:

- הדגשה של החיוב לקיים את המצוות ככתבן, מבלי להוסיף או לגרוע (ד' א-ב). זו המסקנה מן הסקירה ההיסטורית, ומשה הביא חיזוק לדבריו מן החטא בבעל פעור ומתוצאותיו (ג-ד).
- הבטחה שההיבדלות מן העמים ומדרכיהם תביא להערכה של ישראל על ידי העמים (ה-ח).

הברית בהר חורב מעמד הר סיני בספר דברים

"רק השמר לך, ושמר נפשך מאד, פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך, ופן יסורו מלבבך." (ד' ט)

המחויבות לברית (פרק ד')

בחתימת נאום הפתיחה של הספר נזכר המעמד בהרחבה בשני מקומות מרכזיים (ט - יד, לב-לו). מגמת האזכורים היא לחזק את מחויבותו של העם לברית שנכרתה עמו בסיני, ולעודד אותו להמשיך ולשמוע תמיד בקול ה'.

מתן תורה ומצוות במעמד ולאחריו (פרק ה')

כפתיחה לנאום המצוות חזר משה ותיאר את המעמד לפרטיו (כפי שתואר בשמות י"ט-כ'), כולל חזרה על עשרת הדיברות, תוך הדגשה על יראת העם משמיעת קול ה' ועל בקשתם שהמשך מתן המצוות ייעשה על ידי משה.

[על הדגשים המיוחדים בתיאור זה ועל היחס בינו ובין פרק ד' נעמוד בהמשך.]

מעלת התפילה והסליחה (פרק ט')

במסגרת אזכור החטאים והתוכחה לעם על התנהגותו במדבר מתואר המעמד, בעיקר כרקע לחטא העגל, לשבירת הלוחות ולתפילה שבאה בעקבותיהם, והתקבלה. תפילה זו נמשכה "ארבעים יום וארבעים לילה" (כימים הראשונים שבהם ניתנה התורה), תקופה המלמדת על מעלתה המיוחדת.

מעמד הר סיני

הבסיס לסמכות הנבואה (י"ח טז-יח)

במסגרת האיסור לעשות כתועבות הגויים, ששומעים אל מעוננים וקוסמים, העמיד משה את דרך התורה - לשמוע אל נביא ה'. כחזוק לדרישה זו הזכיר משה לעם, שזו הייתה בקשתם במעמד הר סיני.

יסוד הברית עם ישראל (כ"ז-כ"ח)

בסיום הברכות והקללות מקיש הכתוב בין הברית שנכרתה בערבות מואב לברית שנכרתה בהר סיני:

"אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכרת את בני ישראל בארץ מואב, מלבד הברית אשר כרת אתם בחרב." (כ"ח סט)

מקור הברכות (ל"ג ב-ה)

בהקדמה לברכות שבירך משה את שבטי ישראל לפני מותו מתוארת ההתגלות בסיני באופן פיוטי.

מבלי להיכנס לפרשנות הפסוקים, ראוי לציון העובדה, שתיאור מעמד הר סיני פותח את הברכות לשבטים, שחותמות את התורה. זוהי עדות נוספת לחשיבות המעמד ולתפקידו כבסיס לקשר שבין הקב"ה וישראל.

מעמד הקהל (ל"א י-יג)

מצוות הקהל משחזרת פרטים רבים מן המעמד, למרות שאינה מזכירה אותו במפורש (השווה: פס' יב-יג לפרק ד' פס' י, והכינוי 'יום הקהל' בפרקים ט' - י').

קיום המעמד בכל שבע שנים הוא מעין התחדשות של מעמד הר סיני, שעל משמעותו וחובת זכירתו למדנו בפרק ד'.

מעמד הר סיני הוא מן המאורעות המרכזיים והמשמעותיים ביותר בתולדות ישראל. במעמד זה התגלה ה' אל כל ישראל, וכרת עמם ברית על קיום התורה. ספר דברים, שמרבה לעסוק ביסודות האמונה ובלימוד לקחים ממאורעות העבר, מזכיר מעמד זה בהקשרים שונים לאורך הספר, לעיתים בהרחבה, לעיתים בקיצור ולעיתים ברמז, אך תמיד כנקודת מוצא וכבסיס לערכים מרכזיים, שביקש משה רבנו להעביר אל העם לפני פרדתו מהם.

בתרשים שבעמוד הסמוך צוינו האזכורים השונים של מעמד הר סיני בספר דברים, ונסקרו בקצרה נושאייהם העיקריים. התרשים מראה, שמעמד הר סיני נזכר בפרקי הפתיחה של הספר בהרחבה ובהדגשה מיוחדת, ושהיסודות המרכזיים שלו חוזרים ונזכרים לאורך הספר. האזכורים השונים של המעמד, מלמדים על שלושה יסודות עיקריים (כמסומן בצבעים), הנמשכים ממעמד הר סיני לאורך הדורות:

א. מחויבות עם ישראל לדורותיו לברית סיני

הופעת ה' בסיני לעיני כל ישראל, ועמידת העם במעמד זה מתוך יראה וקבלה הייתה חוויה מכווננת, שהצביעה על הקשר העמוק בין העם לאלוהיו. סמיכת ברית ערבית מואב אל הברית בחורב מעידה על המחויבות לברית זו, ועל היותה בסיס לבריתות שעוד ייכרתו בין ישראל לקב"ה בעתיד (כולל הברית בהר גריזים והר עיבל).

מצוות 'הקהל' מבארת, כיצד לקיים את הציווי: "רק השמר לך פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך... והודעתם לבניך ולבני בניך". (ד' ט) הקהלת כלל העם, האנשים, הנשים, הטף והגרים לשמוע שוב את התורה: "למען ילמדו ויראו את ה'... ושמרו לעשות", מחזירה את העם אל חווית המעמד.

ב. נאמנות נבואת משה מוסר התורה

עמידתו של משה בין ה' ובין העם במהלך ההתגלות בסיני פתחה את הפתח לשיח המתמשך בין ה' לעם ישראל באמצעות הנבואה. זוהי אחת ממטרותיו המוצהרות של המעמד: "וגם כך יאמינו לעולם" (שמות י"ט ט), והיא שאפשרה להמשיך את מתן התורה והמצוות באמצעות הדיבור אל משה.

בקשת העם שלא לשמוע ישירות את דבר ה' אלא מפיו משה (ה' כד-כו), משמשת בסיס למצווה לשמוע בקול הנביא (י"ח טו-יט). בכך התרחב מעמדה וסמכותה של הנבואה לדורות הבאים. לא רק משה רבנו, שעמד בעב הענק, והתבקש להעביר לעם את דבר ה', אלא כל נביא שיזכה להתגלות אלוהית בעתיד, יוכל להביא את דבר ה' (בנוגע למצוות שעה) לעם, ודבריו יחייבו אותם, על פי הסכמתם ובקשתם בסיני.

ג. זכות העמידה לפני ה' בתפילה ובבקשה

ברכות משה בסוף הספר נשענות על הופעת ה' בסיני שמתוארת בראשון. ברכות אלה הן במידה רבה תפילה לשלומם של שבטי ישראל בעתיד, ובכך הן מתקשרות לתפילת משה בחטא העגל, שהפסוקים חוזרים ומדגישים את זיקתה למעמד מתן תורה (ט' יח, כה; י" י).

בהקשר זה ראוי להזכיר גם את י"ג מידות הרחמים שנתגלו למשה בסיני, ומשמשות עד היום ציר מרכזי בתפילה ובבקשת רחמים. התפילה והיענות ה' לה - גם הן חלק מיסודות הברית שעוצבה בסיני, ונחקקה בתודעת העם לעולם.

הברית בהר חורב התיאור הכפול - דמיון ושוני (פרקים ד' - ה')

מעמד הר סיני מתואר בהרחבה בפרק ד' (ט-כד, לד-לו), וחוזר בפירוט רב לכל אורכו של פרק ה'. שני הפרקים הסמוכים מדגישים, כל אחד בדרכו, את חשיבותו של המעמד ואת השפעתו על העם. התיאור הכפול והדמיון הרב בלשונות ובפרטים מצריכים ביאור. בטבלה שבעמוד זה הובלטו קווי הדמיון שבין שני התיאורים, ובצדם צוינו ההבדלים בדגשים של כל תיאור ומשמעותם. בעמוד הסמוך סוכמו הבדלים אלה מנקודת המבט של מקומו של כל פרק במסגרת נאומי משה רבנו בספר דברים.

פרק ד' - קבלת עול מלכות שמים	פרק ה' - קבלת עול מצוות
דרישה לציות ועתה ישראל, שמע אל החקים ואֵל המשפטים, אֲשֶׁר אֲנִי מְלַמֵּד אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת, לַמַּעַן תַּחֲיוּ וּבִאֲתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת הָאָרֶץ. (א) לא תִסְכּוּ עַל הַדִּבָּר אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם, וְלֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ. (ב)	שמע ישראל אֵת הַחֲקִים וְאֵת הַמִּשְׁפָּטִים, אֲשֶׁר אֲנִי דֹבֵר בְּאָזְנוֹכֶם הַיּוֹם, וְלִמְדַתְּכֶם אֶתֶם וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשׂוֹתָם. (א) כֹּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם, לֹא תִסְרוּ יָמִין וּשְׂמָאל. (כח)
דברי שבח לעם שזכה לשמוע את קול ה' קוֹל דְּבָרִים אֶתֶם שָׁמְעִים, וּתְמוּנָה אֵינְכֶם רֹאִים זֹלָתִי קוֹל. (יב) הַשָּׁמַע עִם קוֹל אֱלֹהִים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ, כֹּאֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ אֵתָּה, וַיַּחֲי. (לג)	אֵת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה דִּבֶּר ה' אֵל כָּל קְהִלְכֶם... קוֹל גָּדוֹל וְלֹא יָסָף. (יט) כִּי מִי כָל בָּשָׂר אֲשֶׁר שָׁמַע קוֹל אֱלֹהִים חַיִּים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ כְּמִנִּי, וַיַּחֲי. (כג)
יראת העם היא חלק ממטרות המעמד, ובזכותה הברית לא תישכח לעולם. אֲשֶׁר יִלְמְדוּ לִירְאָה אֹתִי כָל הַיָּמִים... וְאֵת בְּנֵיהֶם יִלְמְדוּ. (י) וְתִקְרְבוּ וְתַעֲבֹדוּן תַּחַת הָהָר, וְהָהָר בָּעֵר בָּאֵשׁ עַד לֵב הַשָּׁמַיִם חֹשֶׁךְ עָנָן וְעָרָפֶל. (יא) מִן הַשָּׁמַיִם הִשְׁמִיעַ אֶת קוֹלוֹ לִישְׁרָאֵל, וְעַל הָאָרֶץ הִרְאָה אֶת אֲשׁוֹ הַגָּדוֹלָה, וּדְבָרָיו שָׁמַעְתָּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ. (לו)	פָּנִים בְּפָנִים דִּבֶּר ה' עִמָּכֶם בְּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ. (ד) אֵת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה דִּבֶּר ה' אֵל כָּל קְהִלְכֶם בְּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ הָעָנָן וְהָעָרָפֶל. (יט) וְעַתָּה לָמָּה נָמוּת, כִּי תֹאכְלֶנּוּ הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת. (כב-כג) קִרְבֵּה אֵתָּה וּשְׁמַע אֶת כָּל אֲשֶׁר יֹאמַר ה' אֱלֹהֵינוּ, וְאֵת תִּדְבָּר אֱלֵינוּ. (כד) מִי יִתֵּן, וְהָיָה לְבָבְכֶם זֶה לָהֶם לִירְאָה אֹתִי וּלְשֹׁמֵר אֶת כָּל מִצְוֹתַי כָּל הַיָּמִים, לַמַּעַן יִיטֵב לָהֶם וּלְבָנֵיהֶם לְעֹלָם. (כה)
דגש על הברית שנכרתה בסיני וַיִּגַּד לָכֶם אֶת בְּרִיתוֹ, אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת, עֲשֵׂת הַדְּבָרִים, וַיִּכְתֹּבֶם עַל שְׁכָרִי לְחוֹת אֲבָנִים. (יג) וּשְׁמַרְתָּ אֶת חֻקָּיו וְאֶת מִצְוֹתָיו, אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּךְ הַיּוֹם, אֲשֶׁר יִיטֵב לָךְ וּלְבִנְיָךְ אַחֲרֶיךָ, וְלַמַּעַן תִּאָּרִיד יָמִים עַל הָאָדָמָה, אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ, כָּל הַיָּמִים. (מ)	פִּירוּט עֲשֵׂרֶת הַדִּיּוּבוֹת (ו' - יח) וַיִּכְתְּבֶם עַל שְׁנֵי לַחֹת אֲבָנִים, וַיִּתֵּנֶם אֵלַי. (יט) בְּכָל הַדֶּרֶךְ, אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם, תֵּלְכוּ, לַמַּעַן תַּחֲיוּ וְיִטֵּב לָכֶם, וְהִאֲרַכְתֶּם יָמִים בָּאָרֶץ אֲשֶׁר תִּירְשׁוּ. (כט)

למרות ההבדלים בחוויה והשוני בדגשים, הקרבה בין שני הפרקים מעידה על המשכיות. התיאור ה'כפול' מבליט, שהפנים השונים של המעמד הם שני צדדים של אותה מטבע, ומטרתו לחזק את מחויבות העם לברית סיני ולקיום כל המצוות, אלה שהושמעו בסיני ואלה העומדות להתפרש להם עתה מפי משה. ללמדך, שכולן ניתנו מרועה אחד, ושמירתן היא הבסיס והתנאי לחיים בארץ. בכך אמנם מסתיימים שני הפרקים: "לִמְעַן תִּחְיֶינָה וְטוֹב לָכֶם, וְהֶאֱרַכְתֶּם יָמִים בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר תִּיכְשֹׁן."

קבלת עול מצוות ביראה ובענווה

פרק ה' פותח את 'נאום המצוות', שעומד במרכז ספר דברים (פרקים ה'-כ"ו). בנאום זה עומד משה רבנו למסור ולבאר לעם את מצוות ה', והתיאור המפורט של מעמד הר סיני מהווה הקדמה הכרחית לכך.

התיאור מדגיש את מקומו של משה רבנו כמתווך בין העם לבין ה' (ה). הוא פותח בהזכרת עשרת הדיברות, שנשמעו ישירות מפי ה', ואחר כך מסביר את השתלשלות העניינים, שהביאה לבקשת העם ממשה, שהוא יגיד להם את דבר ה'.

הדגש המרכזי בתיאור הוא על יראת העם מפני התגלות ה' באש ובקול. יראה זו הביאה לבקשתם לשמוע את שאר המצוות מפי משה:

"קִרְבֵּ אֶתָּה וְשָׁמַע אֶת כָּל אֲשֶׁר יֹאמַר ה' אֱלֹהֵינוּ, וְאַתָּה תִּדְבֹּר אֵלֵינוּ,

אֶת כָּל אֲשֶׁר יִדְבֹּר ה' אֱלֹהֵינוּ אֵלֶיךָ, וְשָׁמַעְנוּ וְעָשִׂינוּ" (פס' כד).

בקשה זו והיענות ה' לה מעלה את כל המצוות, שעתיד משה להשמיע באוזניהם בנאום המצוות, למעמד של מצוות האמורות מפי ה' עצמו.

החזרה על עשרת הדיברות מדגישה גם את הרציפות בין דברי ה' שהושמעו בסיני לפני ארבעים שנה, לבין הדברים שעומד משה רבנו להשמיע באוזני העם מכאן ואילך. מעבר זה מתבטא כבר בנוסח של עשרת הדיברות (שיבואר להלן).

קבלת עול מלכות שמים בעוצמה ומתוך התעלות

פרק ד' מסכם את 'הנאום ההיסטורי', הפותח את הספר.

נאום זה מלמד באמצעות תיאור המסעות והאירועים במדבר, שהמפתח להצלחת העם או לכישלונו בעתיד הוא הציות המוחלט לדבר ה' (ראה בחוברת זו, עמ' 18 - 19).

תיאורי מעמד הר סיני בפרק ד' (ט-יד, לב-לו) מצטרפים למגמה זו, ומדגישים את חשיבותו של הזיכרון ההיסטורי לדורות הבאים:

"רַק הַשְּׁמֹר לָךְ וְשִׁמֹּר נִפְשְׁךָ מֵאֵד, פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר

קָאוּ עֵינֶיךָ, וּפֶן יִסּוּרוּ מִלְּבָבְךָ כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ, וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ

וּלְבָנֵי בְנֶיךָ". (פס' ט)

תיאור המעמד בפרק זה מצביע בעיקר על עוצמת החוויה של הופעת ה' לעיני העם, ומלמד על מעלתם של ישראל, שזכו לעמוד בה. חוויית המפגש בין ישראל לה' משמשת בסיס למחויבות לברית, שנכרתה בסיני, ולשמירת מצוות ה' בעתיד.

ההתגלות באש ובקול באה להכניס בלב ישראל יראת ה' ויראת עונש, ולהזהיר מפני הפרת הברית בעתיד (ט-יא, כד). אין בכוונתה להרתיע את העם, אלא להיזכר כחוויה של התקרבות והתעלות, שבה נכנס העם לברית עם אלהיו.

הברית בהר חורב עשרת הדיברות בנאום משה רבנו

פרשת יתרו (שמות כ')

פרשת ואתחנן (דברים ה')

אֲנִכִּי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים; לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פָּנָי.
לֹא תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל וְכָל תְּמוּנָה, אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתַּחַת וְאֲשֶׁר בַּמַּיִם מִתַּחַת לָאָרֶץ,
לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תַעֲבֹדֵם, כִּי אֲנִכִּי ה' אֱלֹהֶיךָ. אֵל קָנָא פֶקֶד עֵינָיו אֲבֹת עַל בָּנִים עַל שְׁלֹשִׁים וְעַל רִבְעִים לְשֹׁנָאִי,
וְעָשָׂה חֶסֶד לְאֲלָפִים לֹאֲהַבִּי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתַי.
לֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם ה' אֱלֹהֶיךָ לְשׁוֹנָא כִּי לֹא יִנָּקֶה ה' אֶת אֲשֶׁר יִשָּׂא אֶת שְׁמוֹ לְשׁוֹנָא.

זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ.
שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל מְלָאכָתְךָ.
וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַה' אֱלֹהֶיךָ.
לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלָאכָה אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתְךָ, עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וְבַהֲמָתְךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ.
כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם,
וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי,
עַל כֵּן בֵּרַךְ ה' אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ.

שָׁמֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ, כַּאֲשֶׁר צִוָּךְ ה' אֱלֹהֶיךָ.
שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל מְלָאכָתְךָ.
וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַה' אֱלֹהֶיךָ,
לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלָאכָה אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתְךָ, עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ,
וְשׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וְכָל בְּהֵמָתְךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ,
לִמְעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ כָּמוֹךָ, וְזָכַרְתָּ כִּי עַבְדְּךָ הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם,
וַיֹּצֵאֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבְזֵרַע נְטוּיָה,
עַל כֵּן צִוָּךְ ה' אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת.

כָּבֹד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ,
לִמְעַן יֵאָרְכוּ יָמֶיךָ. עַל הָאֲדָמָה, אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ.

כָּבֹד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ, כַּאֲשֶׁר צִוָּךְ ה' אֱלֹהֶיךָ,
לִמְעַן יֵאָרְכוּ יָמֶיךָ וְלִמְעַן יֵיטֵב לָךְ, עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ.

לֹא תִרְצָח.
לֹא תִנְאַף.
לֹא תִגְנֹב.
לֹא תַעֲנֶה בְּרֵעֲךָ עַד שָׁקֶר.
לֹא תַחֲמֹד בֵּית רֵעֲךָ,
לֹא תַחֲמֹד אִשְׁתְּ רֵעֲךָ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ וְשׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכָל אֲשֶׁר לְרֵעֲךָ.

לֹא תִרְצָח.
לֹא תִנְאַף.
לֹא תִגְנֹב.
לֹא תַעֲנֶה בְּרֵעֲךָ עַד שָׁוֵא.
לֹא תַחֲמֹד אִשְׁתְּ רֵעֲךָ,
לֹא תַחֲמֹד בֵּית רֵעֲךָ, שְׁדֵהוּ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ, שׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכָל אֲשֶׁר לְרֵעֲךָ.

ההבדלים בנוסח הדיברות הנזכרים בפרשת ואתחנן לעומת אלה שבפרשת יתרו הם בדרך כלל מעטים וקלים. פרשנים ודרשנים מצאו כמעט בכל אחד מהם רעיונות יפים וטעמים משמעותיים, שראוי לעיין בהם. בדף זה לא באנו אלא להצביע על השינויים, לבאר אותם כחלק מן הדגשים המיוחדים לספר דברים ולמעמדו של משה רבנו בנאום המצוות.

א. "מפי הגבורה שמענום."

הדיברות הראשונים (הכתובים בגוף ראשון) זהים כמעט לחלוטין.

ב. "הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר."

התוספת "כאשר צוץ ה' אלהיך" בדיבר הרביעי והחמישי; הוספת וא"ו החיבור בחמשת הלאוים האחרונים; חילופי מילים נרדפות כמו: שוא-שקר, תחמד-תתאוה וכד', כל אלה נראים כהרחבה וכגיווני לשון, שמתאימים ללשון בני אדם. ייתכן שהם מצביעים על חלקו של משה רבנו בביאור דברי ה' ועל מעמדו כמתווך בין הדיבור האלהי לעם. מעורבות זו בנוסח הדיברות מלמדת על גודל סמכותו של משה רבנו, ויש לה משמעות חשובה בראש נאום המצוות, העומד להיאמר על ידו.

ג. תוספות אופייניות לספר דברים

- במצוות השבת מודגשת המטרה חברתית: "למען ינוח עבדך ואמתך כמוך, וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים". "זכר יציאת מצרים" חוזר פעמים רבות בנאום המצוות כיסוד שמחייב את שמירתן, ובעיקר כטעם למצוות חברתיות (ראה למשל: ט"ו טו, ט"ז יב, כ"ד יח, כב).
- תוספת הפירוט "שורך וחמורך" במצוות השבת מבליטה את ההתייחסות אל המציאות החקלאית בארץ, שכלפיה נאמרו מצוות רבות בספר. כך גם התוספת "שדהו" בדיבר האחרון.

- תוספת הברכה "ולמען ייטב לך" אופיינית לספר דברים (שמונה מתוך עשר הופעות בתנ"ך), ויש לה תפקיד מיוחד במצוות כיבוד אב ואם. הקשר והמחויבות להורים ולמחנכים, הם תנאי הכרחי לשמירת המסורת ולהעברתה מדור לדור, וכך הולמת ברכה זאת את ההדגשה של פרק ה' על הרציפות וההמשכיות במסירת המצוות בעתיד.

ד. זכור - שמור את יום השבת

ההבדל הבולט ביותר הוא בטעמים השונים שניתנו למצוות השבת. 'זכר מעשה בראשית' (בשמות) מאפיין את קדושת השבת, הקבועה ועומדת מאז בריאת העולם. לעומתו, זכר העבדות במצרים (בדברים) משמש יסוד לתביעה מחודשת, שמופנית לישראל מכאן ואילך, לקדש את השבת בהתנהגותם וביחסם לזולת. הציווי "זכור" מתייחס אל העבר, והולם את הטעם של שבת בראשית. הציווי "שמור" פונה אל העתיד, ומכוון אל הייעוד, "למען ינוח עבדך ואמתך כמוך". תביעה זו, המבקשת לכוון בארץ חברה מאמינה ומוסרית, הולמת את היחס המיוחד לכבוד האדם וחרותו, שהוא מן היסודות המרכזיים בנאום המצוות.

ההקדמה הרעיונית לנאום המצוות (פרקים ה' - י"א)

החובה לזכור את יציאת מצרים ואת הניסים שהיו בה
[עייין: ו' יב, כא-כג; ז' ח, טו, יח-יט;
ח' יד; י' כא-כב; י"א ב-ד]

החובה לזכור את ההליכה במדבר ואת האירועים והניסים שקרו במהלכה
[עייין: ח' ב-ד, טו-טז;
ט' ז-כד; י' כא; י"א ה-ז]

הסכנה באמירת 'כוחי ועוצם ידי'
[עייין: ח' יב-יח]

הסכנה באמירת 'בצדקתי הביאני ה'
[עייין: ט' ד-ז]

כריתת הברית - עשרת הדיברות (ה')
ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך... (ו' ה)
[ועייין גם: י' יב; י"א א, יג, כב]
בכל הדרך אשר צוה ה' אלהיכם אתכם תלכו.
(ח' ל) [ועייין גם: ח' ו, י' יב; י"א כב]
את ה' אלהיך תירא.
(ו' יג) [ועייין גם: ח' ו; י' יב, כ]
ולעבד את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך.
(י' יב) [ועייין גם: ו' יג, י' כ, י"א יג]
כל המצוה אשר אנכי מצוה היום
תשמרון לעשות. (ח' א) [ועייין גם: ה' א, כט;
ו' ג, כה; ז' יא; ח' ו; י' יג; י"א א, ח, כב, לב]
למען ירבו ימיכם וימי בנים על האדמה.
(י"א כא) [ועייין גם: ה' ל; ו' ג, יח; ח' א;
י"א ח-ט, כג-כה; ולהבדיל: ח' יט-כ, י"א יז]
לא יהיה לך אלהים אחרים על פני.
(ח' ז) [ועייין גם: ו' יד; ז' א-ה, טז, כה-כו; י"א טז]

**הסכנה בירושת
ארץ טובה ופורה**
[עייין: ח' ז-יא; י"א יד-טז]

**הסכנה בירושת
ארץ מוכנה**
[עייין: ו' י-יב]

בחירת ה' בישראל ואהבתו אותם
[עייין: ד' ב-ג; ז' ז-ח; ט' כו-כוז; י' טו]

גדולת ה' ודרכיו עם ישראל
[עייין: ז' ט-י, כא; ח' ה; י' י, יז-יח, כא]

**הבטחה שעם ישראל
יגבר על עמי כנען
ויירש את ארצם**
[עייין: ו' יט; ז' טז, יט-כד;
ח' יח; ט' א-ג; י"א כג-כה]

בתחילת פרק ה' נאמר:

ויקרא משה אל כל ישראל, ויאמר אלהם:

שמע ישראל את החקים ואת המשפטים, אשר אנכי דבר באזניכם היום, ולמדתם אתם ושמרתם לעשתם.

כהמשך לפתיחה זו היינו מצפים למצוא פירוט של המצוות. הציפייה מתגברת, כאשר כעבור כמה פסוקים חוזר משה באוזני העם על עשרת הדיברות, שהן תמצית של המצוות כולן, כדברי רש"י (שמות כ"ד יב): "כל שש מאות ושלוש עשרה מצוות - בכלל עשרת הדיברות הן, ורבינו סעדיה פירש באזהרות שישד לכל דיבור ודיבור מצוות התלויות בו". אולם בהמשך הפרקים אנו מוצאים דברים אחרים; שורה ארוכה של נושאים חשובים, שמלמד משה רבנו את העם, אך הם אינם פירוט של המצוות.

הכותרת של פרק ה' חוזרת בשינוי בפרשת ראה (י"א לב, י"ב א), ואכן לאחריה מפרטת התורה את המצוות. נשאלת השאלה: מה תכליתם ומשמעותם של הדברים שכתובים בין שתי הכותרות? נראה, שהדברים מהווים הקדמה לנאום המצוות. הם חלק מן הנאום, שהרי הם נמצאים לאחר הכותרת הראשונה, אך הם רק הקדמה, כי אין בהם פירוט של מצוות, ולפני הפירוט מופיעה, כאמור, כותרת נוספת.

שני עניינים מרכזיים כלולים בפרקים אלה:

- בפרקים אלה מופיעה, בניסוחים רבים ומגוונים, החובה של העם לשמירת המצוות והיא מהווה את השלד של הנאום כולו. את הלשונות המיוחדות, שחוזרות על עצמן פעמים רבות לאורך הפרקים, כתבנו במרכז התרשים בתוך 'מגילת ספר'. לשונות אלה מחזקות את המחויבות של ישראל ללכת בדרך ה', לאהוב את ה' וליראה ממנו, לשמור את מצוותיו ולהימנע מללכת אחרי עבודה זרה. משה רבנו מדגיש בדבריו גם את הקשר המיוחד שבין ה' לישראל, שמתבסס על ההבטחה לאבות ועל אהבת ה' את ישראל. משה רבנו ידע, שעם הכניסה לארץ עלולות האלטרנטיבות המפתות שיציגו עמי כנען, להקהות את המחויבות של העם לה' ולמצוותיו, ועלולות להיווצר דרכים אחרות ודפוסים אחרים בעבודת ה'. על כן חזר משה רבנו והדגיש אותם בטרם יפרט לעם את המצוות (פרקים י"ב-כ"ו). המצווה היחידה שמופיעה בפירוט יחסי בפרקים אלה היא עבודה זרה, ואף זה חלק מן המגמה הכללית להכין את העם לקראת ההתנסות הקשה במפגש עם תרבות כנען ותועבותיה.
- בפרקים אלה מזהיר משה רבנו את העם מטעויות מחשבתיות וסכנות רוחניות, שעלולות לצוץ עם הכניסה לארץ. מעבר לאזכור הסכנות מצייד משה רבנו את העם בצידה רוחנית, שבעזרתה יצטרכו להתמודד עם האתגרים הרוחניים הצפויים להם ולהתמיד בשמירת דרך ה' גם בארץ ישראל. בחלק זה חוזרת פעמים רבות החובה לזכור את יציאת מצרים ואת אירועי המדבר, שהיו גילוי ייחודי של ההשגחה המיוחדת של ה' על ישראל ושל יכולתו של ה' לעשות למענם כרצונו. זכירת האירועים היא ערובה להמשך ההליכה בדרך הנכונה (עיי' רמב"ן שמות י"ג טז), והם גם הערובה לירושת הארץ, שכן שני הדברים קשורים זה בזה. אם יזכרו ישראל את כל הטובות שעשה ה' עמם, הם גם יפנימו את החובה לשמור את מצוותיו, ויבינו שאין לחשוש מחוזקם של עמי כנען ואין לנהות אחרי דרכם הרוחנית. הם גם יזכרו, שאף שהקיום שוב אינו נתון, לכאורה, בידי שמים בלבד, עדיין הם תלויים בחסדי שמים, וכדי לזכות בהם, חובה עליהם לשמור את מצוות ה'. את הנושאים הללו הבאנו בתרשים במסגרות מעוגלות מסביב ל'מגילת הספר' שבמרכז.

בחלק מן המקומות מופיעים הנושאים הרעיוניים והחובה לשמור את המצוות זה בצד זה, כשהדברים על שמירת המצוות מופיעים כפתיחה או כסיכום, ובחלק מן המקומות הם משולבים זה בזה, ונובעים זה מזה.

נאום המצוות - מבט כללי (פרקים י"ב - כ"ו)

נאום המצוות ניצב במרכז ספר דברים, הן מבחינת מיקומו והן מבחינת היקפו.¹ מרכזיותו בולטת גם בכך שהמעמד בהר גריזים ובהר עיבל, שעתיד לחדש את הברית על קיום המצוות, מופיע לפני הנאום ואחריו. גם מעמד הר סיני ומעמד הקהל יוצרים מסגרת רחבה לנאום המצוות על כל חלקיו. הצבת המצוות בלב הספר חוזרת ומדגישה, שעיקרה של התורה הוא שמירת מצוות ה'. לאורך כל חלקי הספר מדגישה התורה, שהמצוות הן הבסיס המשותף של העם, שהן הדרך המרכזית להעברת רעיונותיה, ושקיומן המלא הינו התנאי להצלחה בארץ ולחיים בה.²

דגשים בנאום המצוות

א. "מצוות מבוארות" ו"מצוות מחודשות"

בספר דברים מופיעות עשרות רבות של מצוות, שרובן לא נזכרו בחומשים הקודמים (גם אם משה נצטוו בהן בסיני, הן הובאו בפני העם רק עכשיו). הרמב"ן מכנה את המצוות שכבר נזכרו: "מצוות מבוארות", ואת המצוות שנזכרו בספרנו לראשונה: "מצוות מחודשות". טעמים שונים הובאו בפרשנים על הצורך לחזור על "המצוות המבוארות", על הסיבות שנשנו דווקא הן ולא כל המצוות, וכן על דחיית הבאת "המצוות המחודשות" בפני העם. יש לדון בהיבטים אלה בלימוד המצוות.³ המכנה המשותף לרבות מן המצוות הוא הצורך להדריך את העם לקראת הכניסה לארץ, ובמיוחד לקראת השינויים שיחולו במעבר מן החיים במדבר לחיים בארץ. המעבר מן המדבר לארץ איננו טכני בלבד. הוא מבטא מעבר מתקופת הינקות וההתבגרות של העם, לתקופה בה יידרש לתפקד כבוגר ועצמאי.⁴

ב. יחיד וציבור

לשונו של ספר דברים - פעמים היא בלשון יחיד ופעמים בלשון רבים, ואף המצוות כך: יש מהן שמופנות אל היחיד (כגון: השבת אבדה, מעקה ושעטנז), ויש שמופנות אל הציבור (כגון: דיני מלחמה, מינוי שופטים והקהל).⁵ אמנם מצאנו זאת גם בחומשים אחרים, אך אפשר שבנאומו משה יש לכך משמעות מיוחדת, של עיצוב יחסי היחיד והציבור, הפרט והעם. דרך ניסוחה של התורה וסדר מצוותיה תורמים להעברת חשיבות רעיון החיבור בין היחיד והיחיד בישראל.

ג. חלוקת המצוות לקבוצות משנה

באופן בסיסי עומדת כל מצווה בפני עצמה וצריכה להילמד באופן עצמאי.⁶ עם זאת אפשר להבחין בנאום בקבוצות של מצוות השייכות לנושא אחד. הכותרות המופיעות להלן מתייחסות לרוב המצוות ביחידה, ולא אל כולן. חלק מהמצוות יכולות להשתבץ תחת כמה כותרות.⁷

ראה

א. המאבק בעבודה זרה ובספיחיה
[הסתייגות מן החוץ] (י"ב - י"ד כא)

ב. נתינה לזולת
[תיקון כלפי פנים] (י"ד כב - ט"ז יז)

שופטים

א. מערכות ההנהגה הלאומית (ט"ז יח - י"ח)

ב. דיני נפשות (י"ט - כ"א ט)
[כלפי פנים וכלפי חוץ]
(ערי מקלט) (מלחמות)

כי תצא - ראשית כי תבא

האדם בשגרת חייו:

א. הבית והנישואין (כ"א י - כ"ג יט)
ב. צדק כלכלי - חברתי (כ"ג כ - כ"ו טו)

ד. מעלת האדם מישראל וקדושתו

בספר דברים באה לידי ביטוי, מפורש יותר מכל חומש אחר, אהבת ה' לישראל (ד' לו, ז' ח, י' טו, כ"ג ו), העומדת בצד מצוות אהבת ה' המוטלת על ישראל (ו' ה, י' יב, י"א א, י"ט ט, ל' ו, טז, כ). הקירבה בין ישראל לה' מקרינה גם על קדושת עם ישראל: "כי עם קדוש אתה לה' אלהיך". קדושה זו, בשונה מקדושות אחרות הנזכרות בחומשים הקודמים, משמשת נימוק למספר מצוות (ז' ו, י"ד א-ב, כא), ומסבירה גם את הזמנת ישראל, החוזרת פעמים רבות, לעלות אל המקום אשר יבחר ה', לאכול שם קודשים ולשמוח לפני ה'. למעלת האדם מישראל מצטרפת אחריות מוסרית, המופיעה כנימוק חברתי ואישי למצוות רבות בספר. הדבר בולט במיוחד במצוות ה'מבוארות', כאשר משווים את הנימוק שניתן להן בנאום המצוות עם הנימוקים שניתנו להן (או לא ניתנו) בחומשים האחרים [ראו למשל: מצוות שבת (ה' טו), שמירתה (ט"ו ב) ועבד עברי (ט"ו טו)], שמדגישות את האחווה ואת חוויית השיעבוד במצרים כטעמן המרכזי, לעומת הנימוק הרוחני - אלוהי שניתן להן בחומשים הקודמים].

בדפים הבאים נעסוק במספר יחידות של מצוות המיוחדות לספר דברים.

¹ אמנם מצאנו מצוות גם בחלקו הראשון של הספר (עד פרק י"א), וכן בחלקו האחרון (מפרק כ"ז), אולם מצוות אלה משובצות בתוך דיון רעיוני, בעוד שהמצוות בפרקים י"ב-כ"ו מופיעות ברצף ובריכוז.

² ראה: ד' א-ב, ה-ח, יד, מ; ה' א, כו, כח-ל; ו' א-ט, כג-כה; ז' יא; ח' א; י' יב-יג; י"א א, ח-ט, יג-כא, לא-לב; כ"ו טז-יט; כ"ז א-י; כ"ח א-יד; כ"ט ח-יד; ל' טו-כ; ל"ב מו-מז.

³ ראה: רמב"ן בפתיחתו לספר, הרש"ר הירש א' ג והמבוא לספר בפירושו "דעת מקרא" סעיפים ה'-ו'.

⁴ על השינויים במעבר מן המדבר לארץ ועל משמעותם הרחבנו בחוברת זו בעמ' 16-17.

⁵ המעבר מלשון ללשון מצוי פעמים הרבה אף באותה מצוה עצמה, למשל: בפרק י"ג פס' ב-ו.

⁶ ראה העיקרון שניסח האב"ע בפירושו לשמות כ"א ב, ד"ה "כי תקנה".

⁷ לבדיקת רשימת המצוות המשתייכות לקבוצה זו או אחרת מומלץ להסתייע במבנה הספר המפורט בעמ' 11-13.

פרק י"ב א-כז

ב-ז

אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם הגוים אשר אתם ירשים אתם את אלהיהם על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן. ונתצתם את מזבחתם ושברתם את מצבתם ואשריהם תשרפון באש ופסילי אלהיהם תגדעון ואבדתם את שמם מן המקום ההוא. לא תעשון כן לה' אלהיכם. כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלהיכם מכל שבטיכם לשום את שמו שם לשכנו תדרשו ובאת שמה. והבאתם שמה עלתיכם וזבחיכם ואת מעשרתיכם ואת תרומות ידכם ונדבותיכם וקברות בקרכם וצאנכם. ואכלתם שם לפני ה' אלהיכם ושמתם בכל משלח ידכם אשר ברכך ה' אלהיך.

ח-יב

לא תעשון ככל אשר אנהנו עשים פה היום איש כל הישר בעיניו. כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה אשר ה' אלהיך נתן לך. ועברתם את הירדן וישבתם בארץ אשר ה' אלהיכם מנחיל אתכם והניח לכם מכל איביכם מסביב וישבתם בטח. והיה המקום אשר יבחר ה' אלהיכם בו לשכן שמו שם שמה תביאו את כל אשר אנכי מצוה אתכם עולתיכם וזבחיכם מעשרתיכם ותרומת ידכם וכל מבחר נדריכם אשר תדרו לה'. ושמתם לפני ה' אלהיכם אתם ובניכם ובנותיכם ועבדיכם ואמהתיכם והלוי אשר בשעריכם כי אין לו חלק ונחלה אתכם.

יג-כז

השומר לך פו תעלה עלתיך בכל מקום אשר תראה. כי אם במקום אשר יבחר ה' באחד שבטיך שם תעלה עלתיך ושם תעשה כל אשר אנכי מצוה. רק בכל זאת נפשך חזקה ואכלת... רק הדם לא תאכלו... לא תוכל לאכל בשעריך מעשר דגנך ותירשך ויצהרך ובכרת בקרך וצאנך וכל נדריך אשר תדר ונדבותיך ותרומת ידך. כי אם לפני ה' אלהיך תאכלנו במקום אשר יבחר ה' אלהיך בו אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך והלוי אשר בשעריך ושמתם לפני ה' אלהיך בכל משלח ידך. השומר לך פו תעזוב את הלוי כל ימיו על אדמתו. כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך כאשר דבר לך ואמרת אכלה בשר כי תאונה נפשך לאכל בשר בכל זאת נפשך תאכל בשר. כי ירחק ממך המקום אשר יבחר ה' אלהיך לשום שמו שם וזבחת מקורן ומצאנך אשר נתן לך כאשר צויתך ואכלת בשעריך בכל זאת נפשך... רק קדשין אשר יהיו לך ונדריך תשא ובאת אל המקום אשר יבחר ה'.

פרק ט"ז א-יז

שמור את חדש האביב ועשית פסח לה' אלהיך כי בחדש האביב הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה. וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר במקום אשר יבחר ה' לשכן שמו שם. לא תוכל לזבח את הפסח באחד שעריך אשר ה' אלהיך נתן לך. כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך לשכן שמו שם תזבח את הפסח בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים. ובשלת ואכלת במקום אשר יבחר ה' אלהיך בו ופנית בבקר והלכת לאהלך. שבעה שבעת תקטר לך מהחל חרמש בקמה תחל לקטר שבעה שבעות. ועשית חג שבעות לה' אלהיך מסת נדבת ידך אשר תתן באשר יברכך ה' אלהיך. ושמתם לפני ה' אלהיך אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך והלוי אשר בשעריך והגר והיתום והאלמנה אשר בקרבך במקום אשר יבחר ה' אלהיך לשכן שמו שם. וזכרת כי עבד היית במצרים ושמת נפשית את החקים האלה. חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים באספך מרגלך ומיקבך. ושמתם בחגך אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך והלוי והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך. שבעת ימים תחג לה' אלהיך במקום אשר יבחר ה' כי יברכך ה' אלהיך בכל תבואתך ובכל מעשה ידך. והיית אך שמח. שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני ה' אלהיך במקום אשר יבחר יבחר יראה את פני ה' ריקם. הסכות ולא יראה את פני ה' ריקם. איש כמתנת ידו כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך.

"שמע ישראל, ה' אלהינו ה' אחד". הכרזה זו היא, כנראה, הבסיס הרעיוני לדרישה לעבוד את ה' במקום אחד. ההתייחסות אל המקום אשר יבחר ה' חוזרת ונשנית פעמים רבות (21) בספר דברים, ובמיוחד בפרשת ראה (16 פעמים) הפותחת, למעשה, את רשימת המצוות.

הניסוח: "אשר יבחר ה'" משאיר, לכאורה, את בחירת המקום בידי שמים, אבל המשך הפסוק: "לשכנו תדרשו ובאת שמה", מטיל חובה זו גם על ישראל, ומבטא לא רק מילוי חובה אלא גם השתוקקות והשתדלות. סקירת הפרשיות בהן מופיעה התייחסות מפורשת אל המקום אשר יבחר ה' (שעיקרן מוצג בתרשים הסמוך), מעידה על ההדדיות המתקיימת במקום הזה, וכן על דגשים נוספים, שקשורים בו.

סור מרע

בפרק י"ב חוזרת פעמים רבות (6) החובה להקריב לה' את כל סוגי הקודשים במקום אשר יבחר. התרשים מראה, שפרק זה מורכב משלוש פסקאות, שכל אחת מהן נפתחת בשלילת דרך אפשרית אחרת (סומנה באדום) בעבודת ה'.

א. כנגד דרכי עבודה זרה - "לא תעשון כן לה' אלהיכם" (ב-ד). על פי ההלכה, מתפרש האיסור בפסוקים אלה, כאזהרה למוחק את השם ולנותן אבן מן המזבח. אך נראה, שעיקר האיסור הוא להקטיר לשמים בכל מקום כמנהג עובדי ע"ז (רמב"ן שם). ריבוי מקומות הפולחן של הגויים מעיד על ריבוי אלים ועל כוחות שונים השולטים בעולם, והתורה יוצאת בחריפות רבה כנגד תפיסה זו.

ב. כנגד דרך העבודה במדבר - "לא תעשון ככל אשר אנחנו עשים פה היום, איש כל הישר בעיניו" (ח).

פסוק זה מעורר תמיהה: וכי מה לא ראוי בעבודת ה' במשכן במדבר? נראה, שיש כאן חשש מגישה קלה ומקרבה יתירה לה'. החשיבות של שמירת מרחק (דיסטנס) ממקום השכינה והסכנה שבקרבה יתירה אל ה', מודגשות בהגבלת הר סיני, באזהרה מפני הקרבה למשכן: "והזר הקרב יומת", ובדוגמאות נוספות בתנ"ך (נדב ואביהוא, קורח, אנשי בית שמש, עוזא ועוד).

כנגד סכנה זו מצווה התורה לרכז את העבודה במקום אחד ומיוחד, שיש לטרוח ולהתכוון כדי לעלות ולהביא אליו את חובותינו ונדבותינו.

ג. כנגד עבודת הבמות - "השמר לך פן תעלה עלתיך בכל מקום אשר תראה" (יג, יז).

העבודה בבמות אינה עבודה לאל זר, אלא עבודה לה' במקומות שונים, שנראים לאדם מתאימים. הנטייה הטבעית היא שכל אחד יקים לו כמה בחצרו (האפשרות להתפלל בכל מקום משקפת, במידה מסוימת, דרך זו בעבודת ה'), אך התורה מתנגדת לכך מכמה סיבות: 1. עקרונית – עבודת ה' בבית עלולה ליצור זלזול ואולי אף הרגשת בעלות על המקום ועל הכלים המשמשים לעבודה. הרגשה כזו היא ההפך הגמור מעבודת ה', ויש למנוע אותה.

2. מעשית – הלכות עבודת הקורבנות הן רבות ומורכבות, ויש אף חשש מסטייה לדרכי פולחן המחקות את דרכי העבודה זרה. ריכוז עבודת ה' במקום אחד, שבו נמצאים הכוהנים הבקיאיים בעבודה, מבטיח שהיא תיעשה כהלכתה.

ועשה טוב

בצד שלילת הדרכים הדחיות, מתארת התורה בפרשת ראה ובמקומות נוספים בספר, את התוכן הרצוי והאופי המתבקש בעבודת ה' במקום אשר יבחר (סדר הדברים הוא על פי סדר הופעתם בספר).

א. אכילה ושמחה לפני ה'

בכל אחת מהפסקאות שבפרק י"ב ובמצוות הרגלים (פרק ט"ז) נוכן בהרחבה במצוות מעשר ("יד כב-כז"), חוזרת התורה ומדגישה את הפעולות של עבודת ה' במקדש: "והבאתם שמה... ואכלתם שם... ושמחתם לפני ה'" (סומן בירוק). יש חידוש בהדגשה שהבאת הקודשים לבית ה', כוללת גם את אכילתם בשמחה לפני ה' על ידי המביא. האכילה מבטאת שותפות מסוימת וקרבה גדולה בין ישראל לאביהם שבשמים.

ב. שיתוף בני הבית ונלווים נוספים באכילה ובשמחה לפני ה'

ניתן להצביע על הרחבה הדרגתית של מעגל המשתתפים במצווה, הנזכרים בפרשה (סומן בצהוב).

- אתם ובתיכם ("יב ז),
- אתם ובניכם ובנתיכם ועבדיכם ואמהתיכם והלוי אשר בשעריכם (שם יב),
- אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך והלוי אשר בשעריך...
- השמר לך פן תעזב את הלוי (שם יח-ט).
- אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך והלוי אשר בשעריך והגר והיתום והאלמנה אשר בקרבך (ט"ז יא, יד).

הפירוט המתרחב מבטא את הזכות של כלל ישראל והגרים איתם להשתתף בשמחה בעבודת ה', ואת מגמת התורה להביא את כולם אל המקום אשר יבחר ה': "כי עם קדוש אתה לה' אלהיך".

ג. ראיית פני ה'

העמקה נוספת במשמעות המצווה עולה ממצוות הרגלים (פרק ט"ז). גם בפרשה זו יש חזרות מרובות (6) על הביטוי "המקום אשר יבחר ה'", והיא מוסיפה עוד מטרה לעלייה אל המקום: "שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני ה' אלהיך במקום אשר יבחר... ולא יראה את פני ה' ריקם".

ההיראות לפני ה' היא ביטוי חריף ועמוק לקרבה הנדרשת מישראל בעבודת ה'. ייתכן, שהופעתה של מצוות הראייה בפסוקים האחרונים של פרשת ראה מלמדת שזהו השיא של הציוויים המלווים את המקום אשר יבחר ה' מתחילת הפרשה.

ד. ביכורים והקהל

המקום אשר יבחר ה' נזכר בשתי מצוות נוספות הקשורות לרגלים, והן מאירות פנים נוספים בעלייה לבית ה':

- מצוות ביכורים (כ"ו ב) מוסיפה פן של הכרת טובה והודאה על חסדי ה' לעם ישראל;
- מצוות הקהל (ל"א יא) מתארת מעמד של קבלה מחודשת של עול מצוות ועול מלכות שמים על ידי כל ישראל כבמעמד הר סיני.

דגשים נוספים

א. התחשבות בפרטים

בפרשיות בשר תאווה ("יב כ-כח), עשר תעשר ("יד כב-כז) ובכור (ט"ו יט-כג) מודגשת הזיקה אל המקום אשר יבחר ה'. פרשיות אלה מרחיבות בפרטי המצוות שזכרו בפרק י"ב. המשותף לשלושתן הוא ההבנה שהן מגלות לקשיים מעשיים, שעלולים להתעורר בקיום חובת הבאת הקודשים אל המקום אשר יבחר ה'.

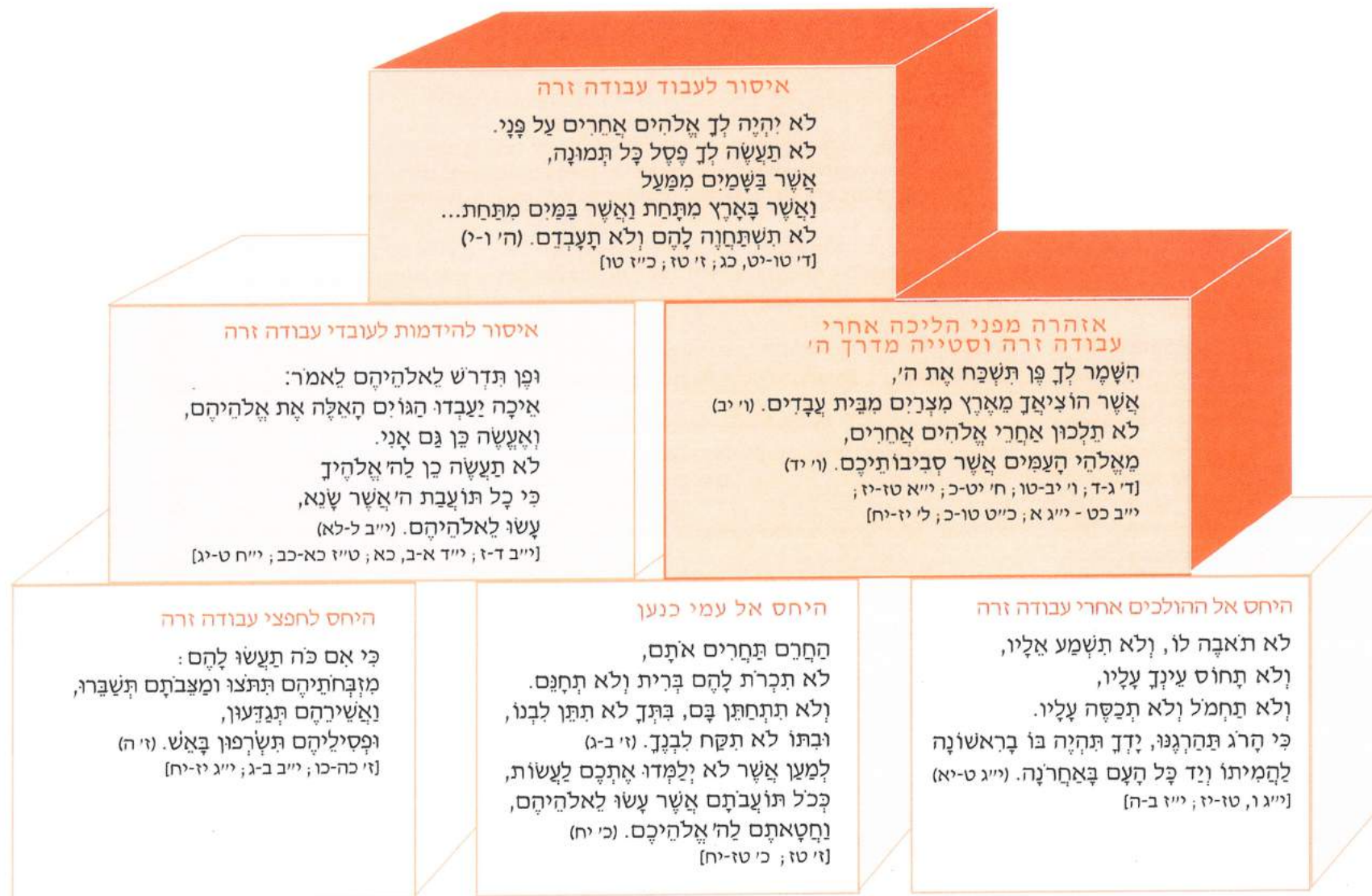
- היתר בשר תאווה משנה את הציווי, שנאמר בתקופת המדבר (ויקרא י"ז), בגלל פריסת ההתיישבות הצפויה לאחר ההתנחלות בארץ. ההיתר שולב בתוך הפסקה העוסקת באיסור הקרבה בבמות (סומן במסגרת) כדי להבליט את ההבדל בין אכילת חולין לאכילת קדשים.
- פדיון המעשר מאפשר לבעל הפרות להמתין עם כסף הפדיון עד לרגל, בו יעלה להיראות את פני ה', והוא מקל מעליו את משא היבול שנפדה בכסף.

- ההיתר לאכול בכור בעל מום בבית (כמו בשר תאווה) מגלה התחשבות ומקל על בעל הבהמות.

ב. מרכז השלטון בישראל

עוד שתי פרשיות בספר מזכירות את המקום אשר יבחר ה': פרשת השופטים ("יז ח-יא) ופרשת הכהנים הלויים ("יח א-ח). ביניהן מופיעה פרשת המלך, שישב בדרך כלל בסמוך לבית ה', ואחריהן פרשת הנביא שפעל בדרך כלל בסמוך למלך.

ריכוז סמכויות ההנהגה במקום אשר יבחר ה' בא להצביע על כך שהן יונקות את כוחן ואת סמכויותיהן מה', והוא מוסיף משקל ליחסי ההדדיות בין ה' לישראל, עליהם הצבענו לעיל.

במקומות רבים בספר דברים מזהירה התורה את העם מפני היגדרות אחרי עבודה זרה, ומצוות רבות בספר מתייחסות לסכנה זו במפורש ואף שלא במפורש. כל זה - לקראת הכניסה לארץ והמפגש הצפוי עם עמי כנען ועם תרבותם. כבר בסיכום הנאום הראשון, בצד הסיכום הכללי: "ועתה ישראל, שמע אל החוקים ואל המשפטים... למען תחיו ובאתם וירשתם את הארץ... לא תוסיפו... ולא תגרעו... לשמר את מצוות ה' " (ד' א-ג), מופיעה הדגשה מיוחדת: "ענייכם הרואות את אשר עשה ה' בבעל פעור..." (ד' ד). גם בהמשך הפרק, בתוך הלקחים ממעמד הר סיני, מדגישה התורה: "ונשמרתם מאד לנפשתיכם, כי לא ראיתם כל תמונה ביום דבר ה' אליכם בחרב... פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל..." (ד' טו-יט).

כנראה, שכך הוא גם בשמים. אם את מלכי בני אדם ניתן לשחד במתנות ובכבוד, וזהו בעצם כל רצונם מנתיניהם, כנראה שכך יש לנהוג גם כלפי האלילים, מלכי השמים. תפישה שטחית ומוטעית זו מביאה גם למסקנה, שהעולם מתקיים ללא ייעוד רוחני, ללא כיוון וללא תכנון. "לא כאלה חלק יעקוב!" (ירמיהו י"ט, נ"א יט) בניגוד לאלילות, על פיה 'ברא' האדם את אלוהיו בצלם האדם, מכריזה התורה, שה' ברא את האדם בצלם אלהים. עובדי האלילים הותירו את אלוהיהם בתוך הטבע, והם היו חלק ממנו וכפופים לו. התורה חידשה, שה' איננו חלק מן הטבע, והוא פועל בתוכו מתוך רצון חופשי. ה' הביא מבול על העולם לא בגלל שיושבי הארץ לא כיבדוהו כראוי, אלא "כי מלאה הארץ חמס". ה' בחר באברהם אבינו לא בגלל שהוא בנה לו מקדשים מפוארים, אלא: "למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו, ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט".

הבטחת המשך קיומו של עם ה' בארצו מותנית בהגשמת הייעוד הזה. חיים של עבודה זרה אינם מאפשרים חיים של שאיפות רוחניות ושל שעבוד העולם החומרי ליעדים רוחניים, והם מובילים לחיים של השחתת מידות ומוסר. זהו מקור המאבק חסר הפשרות שמנהלת התורה, וניהלו הנביאים במשך מאות שנים, כנגד העבודה הזרה.

התורה חששה, שהמפגש עם עמי כנען ועם תרבותם יביא את העם לומר: "איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם, ואעשה כן גם אני" (י"ב ל), ומשום כך היא מרבה באיסורים על צדדיה השונים והמגוונים של העבודה הזרה וגילוייה, כפי שנראה בתרשים. החשש הוא כבד וממשי, ולכן חוזר משה בדבריו על הריחוק המוחלט מכל מה שנראה כעבודה זרה. במהלך הספר הופך החשש לעובדה (ל"א טז-יח): "ויאמר ה' אל משה: הנך שכב עם אבתיך, וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ, אשר הוא בא שמה בקרבך, ועזבני והפר את בריתי אשר כרתו אתו." [ועיין גם: ד' כה-כח; ל"א כ' כז-כט; ל"ב טו-יח].

בספר מופיע גם סופו של התהליך - התיקון והתשובה לאחר העונש:

"והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה אשר נתתי לפניך...

ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקלו, ככל אשר אנכי מצוך היום, אתה ובניך בכל לבבך ובכל נפשך... והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבתיך וירשתה, והיטבך והרבך מאבתיך". (ל' א-י)

בעמוד הסמוך ריכזנו את ההופעות של ענייני עבודה זרה בספר, תוך שהן ממוינות לנושאים. מכל נושא בחרנו פסוק מייצג, ומתחתיו - מקומות נוספים בספר, בהם הנושא מופיע. כפי שניתן לראות, ישנם אזכורים רבים לאורך הספר, אך מעטים הם אלה שעוסקים באיסורי העבודה הזרה עצמה, ורובם עוסקים בספיחיה ובאבזריה.

היקף האזהרות וריבוי התחומים הקשורים לאיסור זה מצטרפים לסגנון התקיף והמחמיר בו נוקטת התורה. ההיקף והסגנון מלמדים, שאין איסור זה עוד איסור ככל האיסורים שבתורה, אלא דבר בסיסי ויסודי בציווי התורה, שבלעדיו, 'העיקר חסר מן הספר' (עיין רש"י במדבר ט"ו כב). עשרת הדיברות, שנאמרו על הר סיני, פותחות בהכרזה (ה' ו-ז): "אנכי ה' אלהיך, אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים; לא יהיה לך אלהים אחרים על פני". הכרזה זו מלמדת, שעבודה זרה מהווה הפרה גמורה של הקשר בין העם לה', קשר שמבוסס על נאמנות מוחלטת של העם לאלהיו. ההבדלים העיקריים בין העבודה הזרה לבין, להבדיל, עבודת ה' ברורים וחדים:

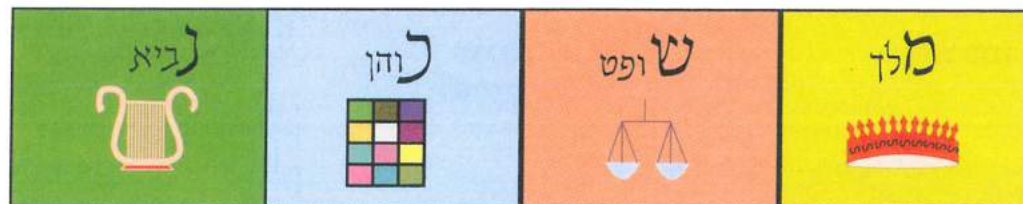
- **אחד ולא רבים:** מצד אחד - "ה' אלהינו ה' אחד", ומצד שני: "אלהים אחרים... לא תשתחוה להם, ולא תעבדם" - בלשון רבים (כך תמיד כאשר מדובר בעבודה זרה).
- **מופשט ולא מוחשי:** מצד אחד - "לא תעשה לך פסל וכל תמונה...", ומצד שני: "ועשיתם לכם פסל תמונת כל סמל... תבנית כל בהמה אשר בארץ, תבנית כל צפור כנף... תבנית כל רמש באדמה, תבנית כל דגה אשר במים מתחת לארץ". (ד' טז-יח)

שני ההבדלים האלה מהווים את תמצית ההבדלים בין שתי הדרכים. אולם ההבדלים המשמעותיים נמצאים במחשבה שמאחורי הדברים הנראים, והם אלה שהופכים את העבודה הזרה לחטא חמור ולדבר נבזה ונמאס.

ריבוי האלים הוא תוצאה של התבוננות האדם בעולם, תוך שהוא משליך מן הנעשה בארץ על הנעשה בשמים. לדעת עובדי האלילים, אם העולם המוחשי והמצויאות הטבעיות משדרים ריבוי תופעות שעומדות בסתירה אלה מול אלה, כנראה, שגם בשמים יש כוחות רבים שנמצאים בהתגוששות מתמדת אלה מול אלה. אם מלכי בני אדם מתנגשים אלה עם אלה על כבוד, מעמד ושליטה,

מוסדות השלטון בישראל (פרקים ט"ז יח - י"ח)

מצוות לעם	מצוות לבעל התפקיד	התפקיד	המינוי	
	1. לֹא יִרְפֶּה לוֹ סוּסִים; 2. לֹא יִרְפֶּה לוֹ נָשִׁים; 3. וְכִסּוֹף וְזָהָב לֹא יִרְפֶּה לוֹ. 4. וְכָתֹב לוֹ אֶת מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה... וְהִזְתָּה עִמּוֹ, וְקָרָא בוֹ כָּל יְמֵי חַיָּיו.		כִּי תָבֹא אֶל הָאָרֶץ... וִירַשְׁתָּהּ וְיָשַׁבְתָּה בָּהּ, וְאָמַרְתָּ: אֲשִׁימָה עָלַי מֶלֶךְ... שׁוּם תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ, אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ בּוֹ.	מלך (י"ז יד-כ)
1. כִּי יִפְלֹא מִמֶּךָ דָּבָר לַמִּשְׁפָּט... וְקָמְתָּ וְעָלִיתָ... וְדִרְשָׁתָּ וְהִגִּידוּ לְךָ אֶת דְּבַר הַמִּשְׁפָּט. וְשָׁמַרְתָּ לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר יֹרֶדְךָ. לֹא תִסּוֹר... זָמִין וּשְׁמָאל. 2. דִּין זָקֵן מִמְּרָא.	1. לֹא תִטֶּה מִשְׁפָּט; 2. לֹא תִפִּיר פָּנִים; 3. וְלֹא תִקַּח שֹׁחַד; 4. צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף.	וְשִׁפְטוּ אֶת הָעָם מִשְׁפַּט צֶדֶק.	שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן לְךָ בְּכֹל שַׁעְרֶיךָ.	שופט (ט"ז יח - י"ז יג)
וְזֶה יִהְיֶה מִשְׁפָּט הַכֹּהֲנִים מֵאֵת הָעָם. מִתְּנוֹת כְּהוֹנָה: זְרוּעַ, לְחָיִים, קִיבָה, תְּרוּמָה, רֹאשִׁית הַגֶּזֶר.	אֲשִׁי ה' וְנַחֲלָתוֹ לֹא יִאֲכָלוּ. וְנַחֲלָה לֹא יִהְיֶה לוֹ בְּקִרְבֹּ אָחִיו. זְכוּיוֹת הַלְוִיִּם בַּעֲבוּדַת הַמִּקְדָּשׁ.	לְעָמֹד לְשָׁרֵת בְּשֵׁם ה'.	בוֹ (בִּשְׁבַט לֵוִי) בָּחַר ה' אֱלֹהֶיךָ מִכָּל שִׁבְטֶיךָ.	כהן (י"ח א-ח)
1. אֲלֵיו תִשְׁמָעוּן... וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמָע... אֲנֹכִי אֲדַרְשׁ מֵעַמּוֹ. 2. וְיִהְיֶה נָבִיא שֹׁקֵר	אֲךְ הַנָּבִיא אֲשֶׁר יִזִּיד לְדַבֵּר דְּבָר בְּשִׁמִּי, אֶת אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִיו לְדַבֵּר, וְאֲשֶׁר יְדַבֵּר בְּשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים, וּמֵת הַנָּבִיא הַהוּא.	וְנָתַתִּי דְּבָרִי בְּפִיו, וְדַבֵּר אֲלֵיהֶם אֶת כָּל אֲשֶׁר אֲצַנֵּנוּ.	נָבִיא... יָקִים לְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ.	נביא (י"ח ט-כב)
המצוות המיוחדות המופנות אל השופטים, מדגישות את שלמות דמותם המוסרית, ואת חובת העם לקבל את פסיקתם. המצוות המיוחדות המופנות אל המלך נועדו לגבש את יחסו למלוכה שמים מחד, ולעם מאידך (כפיפות וצניעות), והן עוסקות בהדרכת המלך בתחומים בהם צפוי כישלונם של מלכים (הפגנת כוח בענייני צבא (=סוסים) כלכלה(=כסף וזהב) ונשים). המצוות באו לסייג אפשרות זו. הלויים שעומדים לשרת בשם ה' לא קיבלו נחלה, ובכך מתבטאת תלותם בעבודתם ובמחויבותם המוחלטת לשרת את ה'. עוצמת הנביא המדבר בשם ה', והיות חוויית הנבואה סובייקטיבית ולא ניתנת לבדיקה ישירה על ידי העם, מחייבים מנגנוני בקרה מיוחדים הן מצד ה' והן מצד העם. הכתוב מבליט, שה' יעניש נביא שקר: "אנכי אדרש מעמו" (י"ח יט)	אין הגדרה לתפקיד המלך, אולי בגלל היותו מוכר, ואולי בשל היקף התחומים שלו. סמכותו של הנביא איננה מוגבלת והיא נוגעת בכל תחום אליו יישלח על ידי ה'.	מצוות המלך היא היחידה שקיומה נדחה, ולא חייבים לקיימה עם הכניסה לארץ והישיבה בה. הנביא והכהן - מינויים בידי ה', השופטים - בידי אדם, המלך - בידי ה' ובידי העם.	הערות	

קיומן של ארבע מערכות הפועלות במקביל, עומדת בניגוד גמור למה שהיה מקובל בעולם בימי המקרא, כשהמלך החזיק בכל הסמכויות: הוא היה דמות-על שנחשבה לעיתים כאחד האלים;⁴ הוא החזיק, כמובן, בסמכויות המלוכה; הוא היה גם המחוקק והשופט העליון וגם הכהן הגדול. לעומת דמות זאת מדגישה התורה את אנושיותם של הנושאים בתפקידים המרכזיים ואת כפיפותם לה', שהוא לבדו מקור הסמכות למעמדם, והוא מתווה את ייעודם. חלוקת תפקידי ההנהגה בין מספר מערכות יוצרת תלות הדדית ביניהן, ומבטאת את מגבלותיו של כל בעל תפקיד.⁵ כתריס נוסף בפני התנשאות בעלי התפקידים על העם מדגיש הכתוב, שההנהגה צומחת מתוך העם, וכן את רגש האחווה שעל בעלי התפקידים לפתח כלפי העם,⁶ ואת ההגבלות הנוספות החלות על בעלי התפקידים העוברים בירושה.⁷

המצוות הקשורות למוסדות השלטון, פותחות את פרשת שופטים, שעוסקת ברובה במצוות המוטלות על הציבור (בניגוד לפרשות ראה וכי תצא, שעוסקות בעיקר במצוות היחיד והמשפחה). בהמשך הפרשה אנו לומדים על ערי המקלט (י"ט), הלכות מלחמה (כ') ועגלה ערופה (כ"א), שגם הן קשורות לרשויות השלטון.¹ בניין מערכות השלטון קשור למעבר מן המדבר לארץ, ומן המציאות הארעית לחיי הקבע של העם בארצו. עניין זה מובלט בפתיחת הפרשיות שלפנינו, שכל אחת מהן מזכירה את הביאה לארץ או את הישיבה ב"שעריך".² ארבע מערכות שלטוניות נזכרות בפרשה ברצף: מערכת המשפט (ט"ז יח - י"ז יג), המלכות (י"ז יד-כ), הכהנים והלוויים³ (י"ח א-ח) והנבואה (י"ח ט-כב) [סימנך: משכ"ן]. הטבלה שבסמוך מרכזת נתונים שמופיעים בפרשה, והיא מאפשרת דיון בנקודות הדמיון שבין מערכות אלה ובשוני ביניהן.

4 מלך - אל - ראה למשל: ישעיהו י"ד יג-יד, ל"א ג, יחזקאל כ"ח ט, ודברי רש"י על פרעה: "שהיה עושה עצמו אלוה" (שמות ז' טו). הרעיון בא לידי ביטוי גם בממצאים ארכיאולוגיים רבים, בהם מתואר המלך כדמות אלוהית. אפשר, שזו הסיבה שאין בפרשת המלך הדרכה לעם כיצד לנהוג במלך, אך יש הדרכה כיצד על המלך לנהוג ביחס לה' ולעם (בפרשיות האחרות יש הדרכה על יחס העם אל נושא התפקיד כמוצג בטבלה).

¹ המצוות המקיפות את פרשת שופטים מעידות על המעבר לנושאים הציבוריים: מצוות עלייה לרגל, המסיימת את פרשת ראה, משמשת מעבר ממצוות היחיד למצוות הציבור, שהרי בעליה לרגל מצטרף היחיד אל הציבור במקום אשר יבחר ה'. מצוות עגלה ערופה, החותמת את פרשת שופטים, מהווה מעבר ממצוות הציבור למצוות היחיד, שהרי מדובר בה על אחריותו של הציבור כלפי היחיד.

⁵ ביטוי לתלות ההדדית של מערכות השלטון ניתן למצוא בפרשת עגלה ערופה, החותמת את פרשת שופטים. שותפים בה: "זקניך ושפטיך" (כ"א ב), "הכהנים בני לוי" (כ"א ה) וכן "זקני העיר".

² **בשופטים:** שפטים ושטרים נתן לך בכל שעריך, אשר ה' אלהיך נתן לך. (ט"ז יח)
במלך: "כי תבא אל הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך... שום תשים עליך מלך". (י"ח יד-טו)
בלוי: "וכי יבא הלוי מאחד שעריך מכל שבטי ישראל, אשר הוא גר שם". (י"ח ו)
בנביא: "כי אתה בא אל הארץ, אשר ה' אלהיך נתן לך". (י"ח ט)
כדאי לשים לב: שופטים ולוויים יש ב"שעריך" (ואין בהם "ארץ"), כי הם רבים ופזורים במקומות שונים. מלך ונביא יש רק בעיר מרכזית בארץ, ולכן לא מוזכר בהם "שעריך".

⁶ **הביטוי: "מקרב אחיך",** חוזר בשלושה ממוסדות השלטון:
המלך: "מקרב אחיך... לא... איש נכרי, אשר לא אחיך הוא... לבלתי רום לבבו מאחיו... בקרב ישראל" (י"ז טו, כ);
הלוי: "בקרב אחיו" (י"ח ב);
הנביא: "נביא מקרבך, מאחיו... מקרב אחיהם" (י"ח טו יח);
השופט: הוא המינוי היחיד שנובע רק מהעם (ראה טבלה), ואינו עובר בירושה. (אולי זו הסיבה שאין צורך להדגיש את זיקתו לעם.)

³ הביטוי "הכהנים-הלויים", מיוחד לספר דברים, ומופיע בו 5 פעמים: פעמיים בסוף החומש (כ"ז ט, ל"א ט), ושלוש פעמים בפרשת שופטים: במצוות השופטים (י"ז ט), במצוות המלוכה (י"ז יח) ובמקום הטבעי, במצוות הכהנים-הלויים (י"ח א). בפעמיים הראשונות מופיעים הכהנים-הלויים כסמכות בתורה ובמצוותיה, וכך גם בשני האזכורים האחרים בסוף החומש. בברכת משה לשבט לוי (ל"ג י) מופיעים שני התפקידים של השבט: "יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל" - הוראת התורה לעם; "ישימו קטורה באפי וכליל על מזבחך" - עבודת הקודש במשכן-מקדש. שבט לוי, שלא הייתה לו נחלה, התרכז בעשייה רוחנית-חינוכית, לכן טבעי שיעמיד שופטים (י"ז ט), ויהיה מופקד על העותק המדויק של התורה, ממנו יעתיק המלך את ספר התורה שעליו לכתוב לעצמו (י"ז ח).

⁷ **"הוא ובניו":** תפקידי המלך והכהן-הלוי עוברים בירושה, ואצלם מופיע הביטוי "הוא ובניו" (י"ז כ, י"ח ה). קבלת תפקיד בירושה עלולה לגרום להתנשאות של בעל התפקיד, שלא עמל לזכות בו, ולכן בתפקידים אלה מופיעות הגבלות בדפוסי החיים הפרטיים של בעל התפקיד, מעבר לכללים המחייבים אותו בשעת פעילותו בתפקיד: המלך מוגבל במספר הנשים שהוא רשאי לשאת ולשבט לוי אין נחלה.

ערכים ומוסר בדיני מלחמה (פרקים כ' - כ"א)

הכרעת התורה	ערכים ומוסריים ושיקולים	השיקול הצבאי והנהגה המקובלת	סדר האירועים והמצוות בפרשה
מי שהחל בבניין או בנטיעה חדשים ולא הספיק להשלים את מלאכתו, "ילך וישב לביתו, פן ימות במלחמה, ואיש אחר יחנכו". יש להקצות כוחות גם לטובת ההמשכיות של היצירה והצמיחה בבית, בשדה ובמשפחה.	- קיום חיי בניין ונטיעה הם מטרת העל של המלחמה. - מניעת סימן קללה על מי שבנה בית ולא חנכו וכו' (כאמור בתוכחה כ"ח ל).	- לגייס כמה שיותר לוחמים על מנת לגבור על האויב. - לא להתחשב בעניינים פרטיים ובקשיים אישיים בזמן מלחמה.	לפני המלחמה החוזרים מעורכי המלחמה (כ' א-ט)
1. "כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום" - יש לקבל בשלום, כל מי שנענה לקריאה זו (רמב"ם ורמב"ן). 2. במקרה של מלחמה - "והכית את כל זכורה לפי חרב", אך יש לחוס על הנשים והטף, שאינם בין הלוחמים. 3. רק מערי שבעת העמים - "לא תחיה כל נשמה", "למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבתם".	- גדול השלום. - מי שאינו מהווה איום (צבאי או רוחני) אין לפגוע בו.	- להפתיע את האויב ללא התראה - להכריע אותו לחלוטין וללא רחם	בתחילתה קריאה לשלום (כ' י-יח)
הצורך המוצדק לבנות מצור על עיר האויב אינו דוחה כליל את השיקול הערכי, ולכן: "לא תשחית את עצה לנדח עליו גרזן". אמנם מותר וצריך להכריע את עיר האויב "עד דדתה", אך יש לברור את האמצעים, ולהשתמש בעצי סרק, כל עוד אין הכרח לפגוע בעצי מאכל.	- לא ראוי לפגוע בדבר שעליו פרנסת האדם. - יש לרסן את יצרי השנאה וההרס, המתגברים דווקא בשעת מלחמה. 'בל תשחית'.	- לגייס את כל המשאבים האפשריים לצורך המלחמה. - אפשר ואף רצוי לפגוע גם ברכושו של האויב כדי להענישו ולהרתיעו	בעיצומה לא תשחית את עצה (כ' יט-כ)
כנגד המנהג הפרוץ בצבאות העולם, דורשת התורה לנהוג כבוד בשביות המלחמה. מותר אמנם לקחתה לאישה, אך בתנאי שנוהגים בה כאישה (גיורת), מחזירים לה את כבודה ומתחשבים ברגשותיה. היחס האנושי כלפי השבויה דורש, שאם, בסופו של דבר, לא יחפץ בה החייל שלקחה, עליו לשחרר אותה לנפשה, ואסור לו למכור אותה כשפחה לאדון אחר.	- אדם אינו שלל, ויש להיזהר גם בכבודה של השבויה. - ריסון יצר הלוחמים, מניעת פריצות בישראל ושמירת קדושת המשפחה.	- שלל המלחמה נחשב כשכר הלוחמים, שחירפו את נפשם. - שביות המלחמה הן חלק מהשלל המחולק לחיילים, הפקר לתאוותם. (ראה: שופטים ה' ל)	בסיומה אשת יפת תואר (כ"א י-יד)

"כי ה' אלהיכם ההלך עמכם להלחם לכם עם איביכם להושיע אתכם". (כ' ד)

נושא המלחמה נזכר בפנים שונים לכל אורכו של ספר דברים. הנאום ההיסטורי מזכיר את מלחמות העבר במדבר ובעבר הירדן, ופרקי הברית והחתימה של הספר מתריעים על המלחמות שיהיו בעתיד. הדגש העיקרי בספר הוא על המלחמות הצפויות עם הכניסה לארץ כנען. התרשים מתמקד בקובץ המרכזי של מצוות המלחמה (פרקים כ' - כ"א).

מצוות נוספות הקשורות למלחמה נזכרות הן בפרקי הפתיחה של נאום המצוות והן לקראת סיומו, ומשמשות מסגרת והשלמה לקובץ המרכזי.

בפתיחה לנאום (פרקים ז'-י"ב) מודגש בעיקר המאבק בעמי כנען ובעבודה הזרה בזמן כיבוש הארץ. בהתאם לכך, מצוות המלחמה מתמקדות בהחרמת עמי הארץ, באיבודם ובשרפת אליליהם, פן יהיו למוקש בעתיד:

- החרם תחרים אתם, לא תכרת להם ברית ולא תחנם, ...מזבחתיהם תתצו ומצבתם תשברו. (ז' ב-ה, כג-כו)
- הוא ישמידם והוא יכניעם לפניך, והרשתם והאבדתם מהר. (ט' ג)
- השמר לך פן תנקש אחריהם. (י"ב ב-ג, כט-לא)

לקראת סוף נאום המצוות נזכרות שתי פרשיות הקרובות בסגנון ובתוכן לאלה שבקובץ העיקרי:

- שמירת המחנה "מכל דבר רע" (כ"ג י-טו),
- פטור מגיוס בשנת הנישואים הראשונה. (כ"ד ה)

מצוות מחיית עמלק, החותמת את פרשת כי תצא, חוזרת לראשית ההיסטוריה המלחמתית של עם ישראל, ומשמשת גם כהשלמה למלחמות בעמי כנען ולמאבק הרוחני של עם ישראל באויבי ה' :

- זכור...תמחה את זכר עמלק. (כ"ה יז-יט)

קובץ מצוות המלחמה (פרקים כ' - כ"א) בולט בייחודו, הן בגלל הריכוז של ארבע פרשיות במקום אחד, הן בשל לשונות הפתיחה, הדומות: 'כי תצא', 'כי תקרב', 'כי תצור', ובעיקר בגלל הסדר השיטתי, הסוקר את שלבי המלחמה מראשיתה ועד אחריתה. המצוות בקובץ זה אינן מתייחסות דווקא למלחמות הקשורות בכיבוש הארץ, אלא לכל מלחמה שתהיה בעתיד (כך גם המצוות בפרקים כ"ג-כ"ד).

ריכוז המצוות זו אצל זו והסדר שבו הן כתובות מלמדים על כוונת התורה להקיף את המציאות המלחמתית במצוות בעלות עיקרון משותף, שיש להנחיל אותו ללוחמים ולמפקדי הצבא. הכיוון הכללי נראה ברור: התורה לא באה לתת עצות טקטיות למפקדים; היא מנחה אותם להפעיל שיקולים שהם מעבר לשיקול הצבאי, ואף כאלה שנראים לעיתים כעומדים בסתירה אליו. התורה מנחה את המפקדים ואת החיילים בצבא ישראל לפעול על פי שיקולים מוסריים ואנושיים, גם אם עלולה להיגרם פגיעה מסוימת ביכולת הצבאית (לא פגיעה של פיקוח נפש).

בתרשים מפורטת מערכת השיקולים הסותרים במפגש בין ערכים למלחמה, תוך הצבעה על הכרעת התורה, להעדיף, בדרך כלל, את השיקול הערכי והרוחני. המכנה המשותף הבולט בפרשיות שלפנינו הוא ההתמודדות מול השיקול הצבאי הטהור ומול טבע החיילים המקובל בעולם בשעת מלחמה. יחד עם זאת, אין במצוות אלה ביטול גמור של הנוהל הצבאי, המוצדק במקרים מסוימים.

מאפיין נוסף של המצוות בקובץ זה הוא הכניסה לפרטים קטנים, הנראים לעיתים קטנוניים במצבי מלחמה, שבהם מתמודדים עם נושאים שעומדים ברומם של עולם. נראה, שבכך מכוונת אותנו התורה להיות רגישים לעניינים הזוטרים גם בשעת מלחמה, כי הם שעושים את ההבדל בין קהות חושים לרגישות מוסרית, בין מלחמה לשם כיבוש ושלטון לבין מלחמה צודקת בשם ה' ולמען ערכים.

מצוות חברתיות וכלכליות

חוקים חברתיים וכלכליים היו מאז ומתמיד כלים מרכזיים בבניין החברה. כניסת עם ישראל לארצו לאחר שנות הנדודים במדבר הציבה בפניו אתגרים מיוחדים. הפיזור הגיאוגרפי הצפוי בארץ, בניגוד למבנה המלוכד בחניה משותפת סביב למשכן במדבר, היה עלול לגרום לריחוק חברתי ולגיבוש מסגרות שבטיות נבדלות. כנגד סכנה זו מדגישות מצוות רבות בספר דברים את הקשר הלאומי ואת רגש האחוה והרעות בין כל חלקי העם.

האזורים החקלאיים השונים בארץ ישראל והפעילות הכלכלית הפרטית, בניגוד לבסיס הכלכלי המשותף והפרנסה היומיומית האחידה בתקופת המדבר, עלולים ליצור פערים כלכליים בין מצליחים לנכשלים, בין עשירים לעניים. כנגד מציאות זו מדגישות מצוות רבות בספר דברים את הערכים המוסריים - חברתיים, העומדים בתשתית בנינו של עם ישראל, ומחייבים אותו לנהוג על פיהם.

הטבלאות שלהלן מדגימות, כיצד באות שתי הנקודות שהזכרנו לידי ביטוי לאורך הספר, והן מפרטות את הדגשים המרכזיים במצוות, שינחו את העם בבניית החברה שעתידה לקום בארץ.

א. חיזוק רגש האחוה הלאומי והחברתי בין כל חלקי העם

ב. עיצוב מוסרי של החברה - רגישות לזולת ותמיכה בחלש

החוקים החברתיים והכלכליים מופיעים בספר דברים לא רק במישור המשפטי המקובל אלא גם במישור המוסרי והדתי. שדרוג זה של מצוות החברה והכלכלה בא לידי ביטוי בנימוקים הניתנים להן, במסגרת המצוות שבתוכן הן משובצות וכמובן בתוכן.

- הטעם ונזקת כי עבד ה'יית בארץ מצרים ייחודי לספר דברים, והוא מופיע חמש פעמים בהקשרים חברתיים-כלכליים (ה' טו, ט"ו טו, ט"ז יב, כ"ד יח, כב). הוא בא להזכיר לכל אדם מישראל את ההזדהות הנדרשת ממנו עם העני, הגר, היתום, האלמנה ושאר החוליות החלשות בחברה, שזקוקות להגנה ולסיוע.

- הביטוי 'ברכך ה' אלהיך' בצירופים שונים (כי, אשר, למען ועוד) חוזר כ-15 פעמים בספר, והוא בא להזכיר, שכל השפעה והטוב שיש לאדם מקורו בברכת ה'. לא "כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה", אלא ה' אלהיך "הוא הנותן לך כח לעשות חיל". זיכרון זה מעניק תוקף דתי לדרישה לעזור לנצרך ולתת לזולת.

מעבר לטעמים אלה עומדת הדרישה המוסרית עצמה (עשיית הטוב והישר, רחמנות וגמילות חסדים), והיא עולה מתוך המצוות עצמן, מפרטיותן ומהיקפן.

ניתן לחלק את המצוות הממחישות רעיונות אלה למספר קבוצות עיקריות, כמוצג בטבלה, אף שחלק מהן קשורות למספר קבוצות.

בניסוח המצוות חוזרים כינויי קרבה בין אדם לחברו, המדגישים את האחוה והרעות בין האנשים: אחיך (15 פעמים), אחיו (6), רעהו (10), רעך (8), ועוד.

הדגש על כינויי האחוה בולט במיוחד במצוות המבוארות. כשמשווים את ניסוחן לחומשים האחרים, מתברר שלשונות האחוה והרעות נוספו בעיקר בספר דברים.

במצוות רבות, פרטיות וציבוריות, מודגש שיתוף כל שכבות העם בעשיית המצווה ובחוויה הנאצלת ממנה.

- לא תסיג גבול רעך, אשר גבולו ראשונים. (וי"ט יד)
- שָׁקֵר עֵנֶה בְּאָחִיו. וְעָשִׂיתָ לוֹ, כְּאִשֶּׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאָחִיו. (וי"ט יח-יט)
- אֲרִבְעִים יָכֵנוּ לֹא יִסִּיף, פֶּן יִסִּיף לְהַכְתּוֹ ... וְנִקְלָה אָחִיךָ. לַעֲיִינְךָ. (כ"ה א)

- וְנִחַלָּה לֹא יִהְיֶה לוֹ בְּקֶרֶב אָחִיו... וְשָׂרֵת בְּשֵׁם ה' אֱלֹהֶיךָ, כָּכָל אָחִיו הַלְוִיִּים. (וי"ח ב, ז; השווה: במדבר י"ח כג כד, כ"ו סב)
- אִשֶּׁר יִכֶּה אֶת רֵעֵהוּ בְּבִלִי דַעַת, וְהוּא לֹא שָׂנֵא לוֹ מִתְמַל שְׁלֶשֶׁם... וְאִשֶּׁר יָבֵא אֶת רֵעֵהוּ בַּעַר לְחֹטֵט עֲצִים, וְנִדְחָה יָדוֹ בְּגִרְזוֹ, וּמִצָּא אֶת רֵעֵהוּ נָמֹת. (וי"ט ד-יא; השווה: במדבר ל"ה יא, טו, ל)
- כִּי יִמְצָא אִישׁ, גֹּבֵה נֶפֶשׁ מֵאָחִיו מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל. (כ"ד ז; השווה: שמות כ"א טו)

- לֹא תַעֲשֶׂה כָל מְלָאכָה, אֲתָה וּבִנְךָ וּבִתְךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וְשׂוֹרְךָ וְחִמְרְךָ, וְכָל בְּהֵמַתְךָ, וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ, לַמַּעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ כָּמוֹךָ. (וה' יד)
- וְכָא הַלֹּוִי, כִּי אֵין לוֹ חֶלֶק וְנִחַלָּה עִמָּךְ, וְהֵגֵר וְהַיְתוֹם וְהָאֱלֻמָּנָה אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ, וְאָכְלוּ וְשָׂבְעוּ. (וי"ד כט)
- וְשִׁמַּחְתָּ בְּחֵגְךָ, אֲתָה וּבִנְךָ וּבִתְךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ, וְהַלֹּוִי וְהֵגֵר וְהַיְתוֹם וְהָאֱלֻמָּנָה אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ. (ט"ז יד)
- הִקְהַל אֶת הָעָם, הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְהַטָּף, וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ, לַמַּעַן יִשְׁמְעוּ וְלַמַּעַן יִלְמְדוּ, וַיֵּרְאוּ אֶת ה' אֱלֹהֶיכֶם. (ל"א יב)

האחוה והרעות בין כל חלקי העם מחייבות רגישות לצרכיו של הזולת ולממונו, ולא רק לצורכי העניים והנזקקים. רגישות זו באה לידי ביטוי במעגלים שונים, ההולכים ומתרחבים: החל מן האיסור לחמוד מה ששייך לאחר ועד החובה לדאוג לממונו שאבד או נפגע, גם כשהדבר כרוך בפעולה ממושכת, שדורשת מאמץ רב.

מספר מצוות מונעות חדירה מוגזמת לרשותו של הזולת. גם כאשר במצבים מסוימים יש זכות ליטול דבר מה מנכסיו, חובה להקפיד שלא להסיג את גבולו ולא לפגוע בכבודו ובזכויותיו.

רגישות מיוחדת נדרשת כלפי השכבות החלשות בחברה. המצוות הרבות הנוגעות אליהן כוללות מצד אחד יצירת תנאים מועדפים וסלחניים כלפיהם, ומצד שני דרישה להתייחס אליהם כשווים לכל אדם תוך אזהרה שלא לנצל את חולשתם.

מצוות מתנות עניים מקיפות תחומים נרחבים ומגוונים: מתן כסף ומתן מוצרים, נתינה בדיעבד (שכחה, שמיטת חוב) ונתינה לכתחילה, נתינה מוגבלת ונתינה ביד רחבה. הן מאפשרות לתת לכל נזקק לפי יכולתו ולפי צרכיו, ותובעות מהנותן לזכור את חובתו בכל תחומי פעילותו.

על החשיבות המיוחדת שמייחסת התורה למצוות אלה ניתן ללמוד ממצוות ביעור מעשרות (כ"ו יב - טו), שבאה לוודא ביצוע של מצוות הנתינה ללוי לגר ליתום ולאלמנה.

התחשבות בזולת ודאגה לרכושו

- ולא תתאנה בית רעך, שדהו ועבדו ונאמתו, שורו וחמריו וכל אשר לרעך. (ה' ח)
- לא תראה את חמור אחיך או שורו ונפלים בדרך, והתעלמת מהם, הקס תקים עמו. (כ"ב ד)
- לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים, והתעלמת מהם, השב תשיבם לאחיך. (כ"ב א)

רגישות וכבוד לפרטיותו של הזולת ולנכסיו

- לא תסיג גבול רעך, אשר גבלו ראשנים. (י"ט יד)
- כי תבא בכרם רעך, ואכלת ענבים כנפשך שבעך ואל קליך לא תתן. כי תבא בקמת רעך, וקטפת מלילת בידך, וחרמש לא תניף על קמת רעך. (כ"ג כה-כו)
- כי תשה ברעך משאת מאומה, לא תבא אל ביתו לעבט עבטו. בחוץ תעמד, והאיש אשר אתה נשה בו, יוציא אליך את העבט החוצה. (כ"ד י-יא)

יחס מיוחד לחלשים ולנזקקים

- לא יחבל רחים ורכב, כי נפש הוא חבל. (כ"ד ו)
- ואם איש עני הוא, לא תשכב בעבטו. השב תשיב לו את העבט כבוא השמש... ולך תהיה צדקה לפני ה' אלהיך.
- לא תעשק שכיר עני ואביון, מאחיך או מגרךך אשר בארצך בשעריך. ביומו תתן שכרו. (כ"ד יב-טו)
- לא תטה משפט גר יתום, ולא תחבל בגד אלמנה. (כ"ד יז)

מתנות עניים ועזרה לנזכרים

- כי תקצר קצירך בשדך, ונשכחת עמר בשדה, לא תשוב לקחתו, לגר ליתום ולאלמנה יהיה, למען יברכך ה' אלהיך בכל מעשה ידיך.
- כי תחבט זיתך, לא תפאר אחריך, לגר ליתום ולאלמנה יהיה.
- כי תבצר כרמך, לא תעולל אחריך, לגר ליתום ולאלמנה יהיה. (כ"ד יט-כב)
- לא תשיך לאחיך נשך כסף נשך אכל, נשך כל דבר אשר ישך. (כ"ג כ-כא)
- וזה דבר השמטה, שמוט כל בעל משה ידו, אשר נשה ברעהו, לא יגש את רעהו ואת אחיו. כי פתח תפתח את ירך לו, והעבט תעביטנו, די מחסרו אשר יחסר לו. (ט"ו א-יא)
- וכי תשלחנו חפשי מעמך, לא תשלחנו ריקם. העציק תעציק לו מצאנך ומגרנך ומיקבך, אשר ברכך ה' אלהיך תתן לו. (ט"ו יג-יח)

הלכות נישואין ומשפחה

לאחר המצוות בפרשת שופטים, העוסקות בהנהגה הלאומית והציבורית, עוברת פרשת כי תצא למצוות היחיד והחברה, והיא חותמת את נאום המצוות בשורה של נושאים, הנוגעים לחייו של כל אדם. נושא מרכזי בין המצוות הללו הוא המשפחה. דין אשת יפת תואר, הפותח את הפרשה, מבליט את המעבר לתחום החדש. לכאורה, הוא שייך לדיני המלחמה שהחלו בפרשת שופטים, אך פרשת עגלה ערופה מפרידה אותו מהם. מסתבר, שדין אשת יפת תואר עובר מהלכות המלחמה הציבוריות, המסורות להנהגה הצבאית ולכוהנים (עניינה של פרשת שופטים), אל ההלכות המסורות לאחריותו האישית של כל פרט (עניינה של פרשת כי תצא). להלן מוצגות החטיבות המרכזיות של המצוות, העוסקות בנושא זה, ובצידן מבוארים העקרונות המנחים אותן, כפי שהם באים לידי ביטוי לאורך הפרשה.

א. פתיחה: המשפחה - אחריות ומחויבות (כ"א י-כא)

שלוש המצוות הפותחות את הפרשה, מתייחסות לנקודות שונות בחיי המשפחה וליחסים בין מרכיביה. יש בפתיחה זו כדי להעיד על הכיוון האישי והמשפחתי המיוחד לפרשתנו. ניתן לראות גם קשר סיבתי בין שלוש המצוות הללו, כפי שדורש רש"י בעקבות חז"ל (כ"ב יא): "אם נשאה, סופו להיות קונאה, קנאמר אחריו: כי תהיין לאיש וגו', וסופו להוליד ממנה בן סורר ומורה. לכך נסמכו פרשיות הללו". התרשים מדגיש את המחויבות האישית הנוצרת במסגרת הנישואים ואת התחומים השונים הכלולים בה.

כבוד האישה וזכויותיה, מחויבות למסגרת הנישואים	אשת יפת תואר דין זה מלמד על יחס של כבוד לאישה (אפילו גויה, אפילו שבוייה מלחמה), ועל ראיית הנישואים כמסגרת יחידה הראויה ליחסי אישות. משום כך אוסרת התורה לנצל את השבוייה יפת התואר לסיפוק צרכיו המידיים של החייל, ודורשת ממנו, אם חשק בה, לקחתה לו לאישה בתהליך מסודר, ממושך ומחייב.
מחויבות לאישה ולבניה, חלוקה צודקת של הירושה	האהובה והשנואה דין האהובה והשנואה מחייב את האיש להקפיד על תהליך מסודר, המחויב מן המסגרת המשפחתית, ולא ללכת שבי אחרי רגשותיו (שהם לעיתים זמניים), שדוחפים אותו להעניק יותר לבן האהובה.
חובת חינוך הילדים, האחריות לתוצאות	בן סורר ומורה כפיית הרגש הטבעי באה לידי ביטוי קיצוני גם בדין בן סורר ומורה. אהבת ההורים לבנם צריכה להידחות מפני האחריות שלהם לתוצאות שעולות לצאת מתחת ידם.

משלוש המצוות הפותחות את הפרשה עולה, שהתורה קובעת כללים של כבוד, מחויבות ואחריות כלפי המשפחה וכלפי החברה, כללים המצווים את האדם לרסן את יצרו ולהתגבר על רגשותיו, בגלל מחויבותו למסגרת המשפחה והנישואים, ובגלל חובתו לחברה.

ב. העונשים על פגיעה באישה ובמשפחה (כ"ב יג-כט)

בהמשך הפרשה מרכזות מצוות העוסקות בפגיעות הקשורות ביחסי אישות: הוצאת שם רע, ניאוף ואונס הפוגעים בגופה ובמעמדה של האישה, וכן בבעל או בארוס. המצוות בחטיבה זו מסודרות במבנה כיאסטי, המפרט את העונשים מן הקל אל הכבד (כמוצג בתרשים).

- ערכם של הנישואים נלמד מחומרת העונש של כל מי שפוגע בהם, מתוך המשפחה או מחוצה לה.
- המבנה הכיאסטי של העונשים (במיוחד ב - ב, ג - ג, ג) מצביע על יחס שווה לאיש ולאשה, כשהם פוגעים במסגרת הנישואים הקיימת או היעודה.
- העונשים הזהים במקרים המקבילים מלמדים, שאירוסין ונישואים - חד הם מבחינת הקשר המשפחתי, שאין לפרוץ אותו בשום פנים.

א. מוציא שם רע (יג-יט)	אם מתברר שהעליל עליה כדי לגרשה בלא כתובה ולפגוע בה,	ישלם מאה כסף לאביה, ולו תהיה לאשה לא יוכל לשלחה כל ימיו.
ב. נערה מאורסה (כ-כא)	אם מתברר שהבעל צודק, והיא זינתה בהיותה ארוסה, ופגעה בקשר עם המיועד לה,	היא נסקלת והוא פטור.
ג. נואף עם אשת איש (כב)	שניהם פוגעים בקשר הנישואין -	שניהם נהרגים.
ג. נואף עם נערה מאורסה (כג-כד)	שניהם פוגעים בקשר האירוסין -	שניהם נהרגים.
ב. אונס ארוסה (כה-כז)	האונס פוגע באישה ובמיועד להיות בעלה -	הוא נסקל והיא פטורה.
א. אונס בתולה (כח-כט)	האונס פוגע בגופה, במעמדה ובסיכויה להינשא בעתיד -	ישלם חמישים כסף לאביה, ולו תהיה לאשה... לא יוכל לשלחה כל ימיו.

ג. פסולי חיתון (כ"ג א-ט)

הלכות אלה, הבאות בהמשך לקובץ הקודם, מעידות גם הן על חשיבותו ומעלתו של קשר הנישואים. נראה, שבשל כך נאסר חיתון במקרים של פגמים מסוגים שונים באחד מבני הזוג. בלי להיכנס לדיון על טעמו של כל אחד מן הפסולים השונים (דיון שראוי להעמיק בו, בלימוד כל מקרה לגופו), המגמה הכללית של הרשימה שלפנינו מלמדת, שקשר הנישואים צריך להיות מבוסס על יסודות מתוקנים ועל שלמות רוחנית, גופנית ומוסרית.

א. איסור לקחת אשת אביו - איסורי עריות (א)

ב. פצוע דכא וכרות שפכה - פגם גופני (ב) **לא יבא... בקהל ה'.**

ג. ממזר - פגם הלכתי ומוסרי (ג) **לא יבא... בקהל ה', גם דור עשירי לא יבא לו בקהל ה',**

ד. עמוני ומואבי - פגם לאומי ומוסרי (ד-ז) **לא יבא... בקהל ה', גם דור עשירי לא יבא להם בקהל ה' עד עולם.**

ה. אדומי ומצרי (ח-ט) **דור שלישי יבא להם בקהל ה'.**

הרשימה מסודרת 'מן החמור אל הקל'. התורה פותחת באחד מאיסורי העריות החמורים, שעונשו מוות (ויקרא כ'), עוברת לאיסורים שאין עליהם כרת ומיתת בית דין, ומסיימת בפסול שיש לו היתר לאחר זמן. הדרגתיות הפוכה מופיעה בלשון הכתובים שבמרכז רשימת הפסולים: הנוסח: "לא יבא בקהל ה'", חוזר בסעיפים ב-ד. בסעיפים ג-ד נוספת עליו ההדגשה: "גם דור עשירי לא יבא לו בקהל ה'", ובסעיף ד נוספות גם המילים "עד עולם". בדין הבא על אשת אביו, אין צורך לציין את האיסור לבוא בקהל, שהרי דינו מוות, ובסעיף ה, החותם את הרשימה, מכלל הן אתה למד לאו, על שני הדורות הראשונים האסורים לבוא בקהל ה'.

מעניין לציין, שגם ברשימת עונשי העריות (ויקרא כ' י-יא) נסמך איסור גילוי ערוות האב לדין הנואף והנואפת. אולי ניתן לראות בכך את היסוד לסדר המצוות שלפנינו ולקשר הרעיוני ביניהן.

ההבחנה בין העמים מלמדת, שהשייכות ללאום זר כשלעצמה אינה פוסלת מלבוא בקהל ה', אלא ההתנהגות המוסרית של העם היא הגורם המכריע בדבר (בעניין האבחנה בין עמוני ומואבי ובין אדומי ומצרי כדאי לעיין בפירוש הרמב"ן, שסקר בהרחבה את הפירושים השונים שניתנו לכך).

ד. הרחבות והשלמות לדיני המשפחה

מצוות נוספות בפרשת כי תצא עוסקות בדיני המשפחה. רובן קשורות בדרך זו או אחרת למצוות ולעקרונות, שעליהם הצבענו בשלוש החטיבות הקודמות, והן מרחיבות ומשלמות את הנושאים שבהם עסקנו.

ג. "נקי יהיה לביתו שנה אחת, ושמח את אשתו אשר לקח" (כ"ד ה). כדי להעמיד את המשפחה על יסודות חזקים ויציבים, אין התורה מסתפקת באיסורים על פסולי חיתון, הפוגמים בשלמות הנישואים, אלא דואגת לטפח קשר זה מתחילתו. מן הצד השני מוסיפה התורה, בבחינת 'סור מרע', איסורים על התנהגות מופקרת ועל פריצת המסגרת המשפחתית ביחסי אישות לשם זנות או עבודה זרה. שתי ההלכות בעניין זה מנוסחות בסגנון דומה ובצלעות מקבילות, המלמדות שחומרת האיסור ועונשו שווים באיש ובאישה (עיקרון שמצאנו כבר בחטיבה ב).

לא יהיה כלי גבר על אשה,	לא תהיה קדשה מבנות ישראל,
ולא ילבש גבר שמלת אשה.	ולא יהיה קדש מבני ישראל.
(כ"ב ה)	(כ"ג יח)

ב. דין מחזיר גרושתו (כ"ד א-ד) מתקשר אל איסורי הניאוף והאונס, שעמדו במרכז הפרשה (כפי שביאר הרמב"ן בסוף פירושו לפסוק ד), שכן כבוד האישה והנישואים אינו מאפשר 'משחק' של גירוש והחזרה. לעיקרון זה יש גם זיקה לשונית ורעיונית להלכות אשת יפת תואר.

אשת יפת תואר

ולקחת לך לאשה
והבאתה אל תוך ביתך
והיתה לך לאשה
והיה אם לא חפצת בה
ושלחתה לנפשה
לא תתעמר בה
(כ"א יא-יד)

מחזיר גרושתו

כי יקח איש אשה
ויצאה מביתו
והיתה לאיש אחר
ושנאה האיש האחרון
ושלחה מביתו
לא יוכל בעלה הראשון
לשוב לקחתה
(כ"ד א-ד)

א. מצוות ייבום (כ"ה ה-י) חותמת את דיני המשפחה בפרשתנו, ומתקשרת באופן מסוים לדין ירושת בכור השנואה ולדין בן סורר ומורה שפתחו אותה. מצוות אלה מלמדות על המעגלים הרחבים המקיפים את המשפחה, שאינה רק מסגרת פרטית של איש ואשתו, אלא קשר בעל משמעות רחבה יותר למשפחה ולחברה כולה.

מצוות ייבום מרחיבה את האחריות המשפחתית אל הגיס (היבם), המחויב להמשכיות המשפחה, וכן לאשת אחיו שנותרה אלמנה. היא גם מרחיבה את המטרה של הקמת משפחה והולדת ילדים אל עבר התביעה - להקים שם בישראל.

נאומי הברית- מבנה ומשמעות (פרקים כ"ז - ל')

ע ר ב ו ת מ ו א ב

הר גריזים והר עיבל

מעמד הברכה והקללה - כ"ז

מצוות המעמד (א-ח)

- וַיְצַו מֹשֶׁה וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הָעָם לֵאמֹר. (א)
1. הקמת אבנים וכתובת התורה עליהן
2. בניית מזבח והקרבת עולות ושלמים

פתיחה לברית (ט-י)

וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם
אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר: הִסְכַּת וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל,
[היום] הִנֵּה נְהִייתָ לְעָם לַה' אֱלֹהֶיךָ,
וּשְׁמַעְתָּ בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ,
וַעֲשִׂיתָ אֶת מִצְוֹתָיו וְאֶת חֻקָּיו,
אֲשֶׁר אָנֹכִי מֵצִוְּךָ [היום].

אמירת ה"אורורים" (יא-כו)

- וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת הָעָם בְּיוֹם הַהוּא לֵאמֹר. (יא)
3. השבטים המברכים על הר גריזים
והשבטים המקללים על הר עיבל.
4. אמירת האורורים על ידי הלוויים
ועניית אמן על ידי כל העם.

הברכות והקללות - כ"ח

הברכות (א-יד)

וְהָיָה אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ
לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל מִצְוֹתָיו,
אֲשֶׁר אָנֹכִי מֵצִוְּךָ [היום]
וְנָתַתְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ עֲלֶיךָ וְעָלְיוֹן עַל כָּל גּוֹי הָאָרֶץ.
וּבָאוּ עֲלֶיךָ כָּל הַבְּרָכוֹת הָאֵלֶּה וְהַשִּׁיגְךָ,
כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ.

בָּרוּךְ אַתָּה בְּעִיר,
וּבְיָרְדֵךְ אַתָּה בְּשָׂדֶךָ.
בָּרוּךְ פְּרִי בִטְנְךָ וּפְרִי אֲדָמְתְּךָ וּפְרִי בְהֶמְתְּךָ,
שֹׁגֵר אֶלְפִיךָ וְעִשְׁתָּרוֹת צֹאנְךָ.
בָּרוּךְ טָנָאךָ וּמִשְׁאֲרֶתְךָ.
בָּרוּךְ אַתָּה בְּבֹאֲךָ,
וּבְרָוֶךְ אַתָּה בְּצֵאתְךָ.

הקללות (טו-סח)

וְהָיָה אִם לֹא תִשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ,
לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל מִצְוֹתָיו וְחֻקָּתָיו,
אֲשֶׁר אָנֹכִי מֵצִוְּךָ [היום],
וּבָאוּ עֲלֶיךָ כָּל הַקְּלָלוֹת הָאֵלֶּה וְהַשִּׁיגְךָ.

אָרוּר אַתָּה בְּעִיר,
וְאָרוּר אַתָּה בְּשָׂדֶךָ.
אָרוּר טָנָאךָ וּמִשְׁאֲרֶתְךָ.
אָרוּר פְּרִי בִטְנְךָ וּפְרִי אֲדָמְתְּךָ,
שֹׁגֵר אֶלְפִיךָ וְעִשְׁתָּרוֹת צֹאנְךָ.
אָרוּר אַתָּה בְּבֹאֲךָ,
וְאָרוּר אַתָּה בְּצֵאתְךָ.

חתימה לנאום הברית (סט)

אֵלֶּה דְּבָרֵי הַבְּרִית
אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה
לְכַרֵּת אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מוֹאָב,
מִלִּבְד הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת אֲתָם בְּחֶרֶב.

על דבר הברית - כ"ט

סקירת תקופת המדבור,
בה עם ישראל לא שמר כראוי
את הברית. (א-ח)

הברית מחייבת
את כל הדורות. (ט-יד)

איש לא יוכל להימלט
מן המחויבות לברית
ומתוצאותיה. (טו-כ)

חורבן הארץ יעיד על
עזיבת ישראל את הברית
עם ה'. (כא-כח)

תשובה ונחמה - ל'

וְהָיָה כִּי יָבֹאוּ עֲלֶיךָ כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה,
הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֶיךָ,
וְהִשְׁבַּתְּ אֶל לִבְּךָ
בְּכָל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִדִּיחְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה. (א)

וְאַתָּה תָּשׁוּב וּשְׁמַעְתָּ בְּקוֹל ה',
וַעֲשִׂיתָ אֶת כָּל מִצְוֹתָיו,
אֲשֶׁר אָנֹכִי מֵצִוְּךָ [היום]. (ח)

כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ,
לִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו וְחֻקָּתָיו,
הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה,
כִּי תָשׁוּב אֶל ה' אֱלֹהֶיךָ
בְּכָל לִבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ. (י)

הַעֲדִיתִּי בָכֶם [היום] אֶת הַשְּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ,
הַחַיִּים וְהַמָּוֶת נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה,
וּבְחִרְתָּ בְּחַיִּים, לְמַעַן תַּחֲיֶה אֶתָּה וְזֶרְעֶךָ.

לֹאֲהַבָה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ
לִשְׁמַע בְּקוֹלֹ וּלְדַבֵּק בּוֹ,
כִּי הוּא חַיִּיךָ וְאֶרֶךְ יָמֶיךָ,
לִשְׁבֹּת עַל הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר נָשַׁבַּע ה' לְאַבְרָהָם
לְאַבְרָהָם לִיצְחָק וּלְיַעֲקֹב לֵאמֹר: לָתֵת לָהֶם. (כ)

פרקים כ"ז-ל' מתארים שני מעמדים בהם נכרתה ברית בין ה' לישראל:

א. מעמד הברכה והקללה שעתיד להתקיים על הר גריזים והר עיבל על ידי יהושע לאחר הכניסה לארץ;

ב. המעמד בערבות מואב שהתקיים על ידי משה בשנה הארבעים.

למרות שמדובר בשני מעמדים שונים, הם משולבים זה בזה בפסוקים כמו ברית אחת, והחתימה: **אֵלֶּה דְּבָרֵי הַבְּרִית ... (כ"ח סט)**, באה לאחר תיאור שני המעמדים. נמצינו למדים, שלפנינו ברית אחת הנחלקת לשניים: חלקה נעשה על ידי משה לפני מותו בערבות מואב, וחלקה נעשה על ידי ממשיכו, יהושע, מיד לאחר הכניסה לארץ. חלוקת הברית לשני מעמדים מדגישה את ההמשכיות ממתן תורה, בו משה היה הדמות החשובה, לכיבוש הארץ בהנהגת יהושע. בתרשים הצגנו את הפרקים זה לצד זה תוך סימון שני החלקים של הברית באמצעות צבעים שונים. בהבנת המבנה הלכנו בדרך כלל על פי שיטתו של רד"צ הופמן.

ג. על דבר הברית (פרק כ"ט)

פרק כ"ט, שמופיע לאחר חתימת הברית, פותח בקריאה לשמור ולקיים את הברית. בדומה לחתימה (כ"ח סט) נזכר בפרק זה המונח 'ברית', עובדה המלמדת, שהפרק מדבר על הברית אך איננו חלק ממנה (בפרק כ"ח מדובר על ה'ברכה והקללה', והמונח 'ברית' לא נזכר).

בתחילת הפרק מנמק משה את הצורך לחזור ולכרות ברית: "ולא נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמע עד היום הזה" (ג). עתה, לאחר שהפנימו את הנסים הגדולים, אפשר לשוב ולכרות ברית, ומשה מחזק את חובת שמירתה. בהמשך הפרק מדגיש משה את המחויבות של כל עם ישראל לדורותיו לברית, והוא מזהיר מפני התחמקות מקיומה, ומפני העונש על אי קיומה (שלא כמו בפרק כ"ח, אין כאן פירוט של העונש, אלא התייחסות כוללת).

- לעיתים מתייחס המונח 'ברית' למצוות שעליהן נכרתה הברית. בהקשר זה נזכרו לוחות הברית וארון הברית, הנושא בתוכו את הלוחות, וגם המונח 'ספר הברית' (שמות כ"ד ט, דעה שונה ברש"י, עיין שם).
- לעיתים מתייחס המונח 'ברית' למצוות ולברכות ולקללות שעליהן, כגון בסיפור מציאת ספר התורה בימי יאשיהו המלך (על פי חז"ל, הספר היה פתוח בקללות ובברכות שבדברים) ובמעמד כריתת הברית בימיו.

• כאן נאמרו ה'ארורים' (טו - כו), וכנגדם נאמרו גם 'ברוכים', שאינם נזכרים בפסוקים (שיטת רש"י על פי המשנה בסוטה).

• הברכות והקללות הנזכרות כאן, הן המפורטות בפרק כ"ח [6 'ברוך' (ג-ו) מול 6 'ארור' (טז-יט)], והן נאמרו גם בערבות מואב וגם על הר גריזים והר עיבל. לפי שיטה זו, ה'ארורים' שנאמרו על ידי הלוויים (יד-כו), הם אזהרה וקללה על הפרת התורה בסתר [שיטת ראב"ע]. התרשים תואם שיטה זו.

ב. ברית ערבות מואב (כ"ז ט-י; כ"ח, ל')

ביום שציווה משה את ישראל על מעמד הברכה והקללה בהר גריזים ובהר עיבל, הוא כרת ברית עם ישראל בערבות מואב. הפתיחה לברית זו כתובה בפרק כ"ז (ט-י), ועיקרה: השכר והעונש על קיום המצוות (פרק כ"ח). השכר מכונה בפסוקים 'ברכות', והעונש - 'קללות'.

הקשר בין הפתיחה בפרק כ"ז ובין הברית מובלט על ידי ביטויים המודגשים בתרשים: חזרה על החובה לשמוע בקול ה' והדגשה שהציווי נאמר **היום**. **פרק ל'** קשור לברית מבחינה עניינית ולשונית (כפי שמודגש בתרשים). בפרק ל' נזכרות שוב הברכה והקללה וכן חוזרת ההבטחה: "כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ לְשָׁמֵר מִצְוֹתָיו וְחֻקֹּתָיו הַקְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה" (י). דברי הנחמה שבפרק מהווים נספח לברית ערבות מואב בדומה לפסוקי הסיום בברית סיני (ויקרא כ"ו מא-מה).

א. מעמד הר גריזים והר עיבל (פרק כ"ז)

בפרק כ"ז מתואר המעמד שעתיד להתקיים על הר גריזים והר עיבל. התיאור נחלק לשני חלקים:

1. פסוקים א-ח מתארים את הקמת האבנים והכתיבה עליהן, ואת בניית המזבח וההקרבה עליו;
2. פסוקים יא-כו מתארים את אמירת הקללות והברכות. בין שני החלקים (פסוקים ט-י) מופיעה הפתיחה לברית ערבות מואב, הכתובה בפרק כ"ח. פתיחה זו נבדלת בלשונה מהפתיחות הקשורות למעמד הר גריזים והר עיבל, כפי שניכר מהפסוקים:

וַיְצַו מֹשֶׁה וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הָעָם לֵאמֹר. (א)

וַיַּדְבֵּר מֹשֶׁה וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר:
הַסֵּכֶת וְשִׁמְעוּ יִשְׂרָאֵל, הַיּוֹם הַזֶּה נִהְיִיתָ לְעָם לַה' אֱלֹהֶיךָ. (ט)

וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר. (יא)

במעמד זה ישנם שלושה מרכיבים:

1. **כתיבת התורה על האבנים** - נחלקו פרשנים מה נכתב על האבנים: כל התורה, רק ספר דברים או רק הברכות והקללות (תוכן הברית). [ועיין ברמב"ן על אתר].
2. **בניית מזבח והקרבת עולות ושלמים** - הקרבה דומה נעשתה בברית בהר סיני (שמות כ"ד ה), והיא מציינת חגיגות ציבורית ושמחה.
3. **אמירת הברכות והקללות** - קיימים קשיים פרשניים בהבנת פסוקים יא - יג לעומת פס' יד. מי אמר את הקללות - האם השבטים? האם הלוויים? והיכן מופיעות הברכות בפסוקים? לבעיה האחרונה - שני פתרונות אפשריים:

פרקי הסיום - פְּרֻדָּה והסתלקות (פרקים ל"א - ל"ד)

אָרֶץ		כֹּהֲנֵי-לווִיִּים (תורה)		יְהוֹשֻׁעַ (שירה)		הָעָם		
ל"א			משה כותב את התורה ומוסר אותה לכוהנים ולקני ישראל. (ט)	2	משה מחזיק את יחושע לעיני העם, ומבטיח את עזרת ה' בהורשת הארץ ובהצלחת המנוחה. (ז-ח)	1	משה מחזיק את העם, ומבטיח את עזרת ה' בהורשת הארץ ובהנחת יחושע. (א-ז)	
		4	משה מצווה את מנהיגי העם להקהיל כל שבוע שנים, כדי ללמוד תורה ויראת ה'. (י-ג)					
		6	משה מסיים לכתוב את כל התורה ומוסר אותה ללוויים למשמרת ולעדות. (כד-כז)	5	ה' מנבא את משה ויחושע באהל מועד ומוסר להם את שירת האזינו, כדי שיכתבו אותה וילמדו את העם. (ד-כג)			
		7	משה מצווה להקהיל את העם ואת מנהיגי כדי להשמיע באזניהם את שירת האזינו. (כח-ל)					
		9	משה מצווה את העם לשמור את התורה כתנאי להמשך הישיבה בארץ. (מה-מז)	8	משה ויחושע מלמדים את העם את שירת האזינו. (א-מד)			
		10	ה' מצווה את משה לעלות להר נבו ולראות לא את כל הארץ. (ל"ד א-ד)					
		12	משה עולה להר נבו וה' מראה לו את כל הארץ. (ל"ד א-ד)					
ל"ב	משה במותו (ה-ז)							
ל"ג								
ל"ד								

מותו הצפוי של משה רבנו לפני הכניסה לארץ הוא המניע המרכזי להתרחשויות בספר דברים, ולקראת סיום הספר הוא חוזר כמה פעמים (ל"א ב, יד, טז, כז, כט; ל"ב נ; ל"ג א; ל"ד ה-ח). לסיום מנהיגותו של משה רבנו השפעה על שלושה גורמים:

- א. העם (מלבנים 1, 11) - הוא היעד של פעילות ההנהגה,
- ב. יהושע (מלבנים 2, 5, 8) - מחליפו של משה, שהתמנה לנביא ולמנהיג צבאי-מדיני,
- ג. הכוהנים-הלוויים (מלבנים 3, 6, 9) - שהופקדו על המשך לימוד התורה וקיומה.*

ההתייחסות לגורמים השונים מופיעה לסירוגין ולפי סדר עקבי. הקהלת העם ללימוד התורה והשירה משלבת את שלושת הגורמים יחד (מלבנים 4, 7). סדר זה, הבא לידי ביטוי בתרשים, מדגיש את שיתוף כל חלקי העם בקיום התורה. לצד אלה נזכרת גם פרדת משה מן הארץ (מלבנים 10, 12), אליה הצעיד את העם ולתוכה לא יזכה להיכנס. גם ההתייחסות למות משה באה משלושה גורמים אלה (מלבנים 13, 14, 15).

התורה והשירה

משמעותה העיקרית של ה'תורה' בפרשה זו היא המצוות שעל העם ללמוד ולקיים כתנאי להצלחה בארץ. ה'שירה' היא הגות היסטורית, נבואה שקיבלו משה ויהושע יחדיו, והיא עוסקת באירועים ובתהליכים שיתרחשו בעתיד, ונותנת להם הסבר רוחני. את דברי התורה כתב משה ומסרם לכוהנים-הלוויים, שהופקדו על לימוד התורה והוראתה לעם (יחד עם זקני ישראל); את דברי השירה כתב משה ולימד לעם יחד עם יהושע. הכתוב מקביל באופן עקבי מבחינה עניינית ולשונית, בין התורה לשירה, הקבלה המלמדת על זיקה ברורה ביניהן. נראה, שהכתוב בא להדגיש, שהתורה והשירה משלימות זו את זו, ושתייהן צריכות להיות שגורות בפי העם לדורות. להוראת התורה והשירה, ההלכה וההגות, על ידי מערכות ההנהגה (כוהנים-לוויים, נביא, מלך) יש חשיבות לקראת הכניסה לארץ.

הקבלות של תוכן

ביטויים משותפים

תורה	שירה	
1. כתיבה על ידי משה (ל"א ט; ל"א כד) "ויכתב משה את התורה הזאת".	"ויכתב משה את השירה הזאת". (ל"א כב; ל"א יט)	כתיבת התורה והשירה "עד תמים" (ל"א כד, ל) כדי שיעמדו לעד. (ל"א כו, יט, כא) פעמים שהכתוב משתמש בביטוי: "את התורה / השירה הזאת" (ל"א ט, יא, יט, כב); פעמים שהכתוב משתמש בביטוי: "את דברי התורה / השירה הזאת" (ל"א כד, ל); פעמים שהכתוב משתמש בביטוי: "את כל דברי התורה / השירה הזאת" (ל"א יב; ל"ב מד, מו)
2. הקהלת העם (ל"א יב) "הקהל את העם".	"הקהילו אלי". (ל"א כח)	
3. השמעה באוזני העם "תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם". (ל"א יא)	"...באזני כל קהל ישראל את דברי השירה". (ל"א כח; ל"ב מד)	* בדברי הפרדה של משה משבט לוי (ל"ג י) הוא מנסח את תפקידם הכפול של הלוויים: 1. "יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל"; 2. "ישימו קטורה באפך וכליל על מזבחך". בחומשים שמות, ויקרא ובמדבר הובלט תפקידם בעבודת הקודש במשכן, ואילו בחומש דברים מובלט התפקיד של הוראת התורה לעם (ראה י"ז ט, יח; כ' ב-ד; כ"א ה; כ"ז ט-יד; ל"א ט, כה-כו).
4. שמירה "... את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי... ואל כל זקני ישראל". (ל"א ט)	"כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל". (ל"א יט)	
5. לימוד לבני ישראל "ולמען ילמדו... את כל דברי התורה הזאת". (ל"א יב)	"ולמדה את בני ישראל, שימה בפיהם". (ל"א יט, כב)	